

Seres Attila

Domokos Pál Péter missziója a bukaresti magyar követségen (1940–1941)*

Bevezető

A sokoldalú műveltségű tudós, etnográfus, történész és pedagógus Domokos Pál Péter (1901–1992) életrajza nagyrészt ismert a szélesebb értelemben vett magyarországi és határon túli magyar közvélemény előtt is, annak köszönhetően, hogy azt számos nyomtatásban megjelent szakmunka,¹ illetve TV- és rádióinterjú dolgozta fel.² A nevét és tudományos munkásságát leginkább a Kárpátoktól Keletre élő, a történelem folyamán a magyar államiság kereteiből kiszakadt magyar népcsoportok, a moldvai csángók és a bukovinai székelyek néprajzi és történeti kutatásával kötik össze. Általánosan elismert tény, hogy a két világháború közötti időszakban az ő publikációi hívták fel ismét az erdélyi és a magyarországi közvélemény figyelmét a dualizmus korában még a társadalmi érdeklődés homlokterében lévő, de a trianoni békeszerződést követően a nemzeti és kisebbségi érdekvédelem

* A forrástanulmány az OTKA PD 72265. sz. projektje és a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

1 Az életrajzát számtalan szakmunka dolgozta fel. Ezek közül a teljesség igénye nélkül lásd Faragó József: Száz éve született Domokos Pál Péter. Tiszatáj, 2001. 7. sz. 73–75. Domokos Pál Péter: Moldvai útjaim. A bevezető tanulmányt írta: Halász Péter. (Bibliotheca Moldaviensis). Csíkszereda, 2005. 5–28.

2 A nyomtatásban is megjelent interjúk közül szintén a teljesség igénye nélkül lásd Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Szerkesztette: Balogh Júlia. (Életutak. 1. Oral History Archivum). Budapest, 1988. Domokos Pál Péter: „Édes Hazámnak akartam szolgálni”. A Magyar Televízió számára felvett dokumentumfilm szerkesztett szövege. Készítette: Hanák Gábor, Pálffy István. Kortárs, 1986. 7. sz. 114–125. Amennyiben a továbbiakban erre külön nem hivatkozunk, életrajzi adatait ezekből a nyomtatásban megjelent szakmunkákból és interjúkból vettük.

megsokszorozódó feladatai miatt kissé háttérbe szoruló moldvai magyarok sorskérdéseire.³

Domokos Pál Péter moldvai csángók iránt elkötelezett életének van egy olyan mozzanata, amely túlmutat a tudomány által megszabott mozgástér keretein. Arra a missziójára gondolunk, amelyet a bukaresti magyar követségen teljesített 1940–1941 fordulóján. Ekkor a Külügyminisztériumtól rendkívüli megbízást nyert arra, hogy a kérdés szakértőjeként megvizsgálja a moldvai csángók helyzetét, és megtegye az előkészületeket egy esetleges áttelepítési akció lebonyolítására. A helyszíni vizsgálódásainak elősegítése céljából a bukaresti magyar követségre nevezték ki hat hónapos időtartamra, a Románián belüli mozgásának megkönnyítése érdekében pedig diplomata útlevéllel is ellátták. Ha egész életpályáján végigtekintünk, akkor világosan látszik, hogy ez volt az egyetlen olyan – meglehetősen rövid – periódus az életében, amikor a moldvai csángókra vonatkozó legmagasabb szintű politikai döntéshozatalt közvetlenül befolyásolhatta.

Noha ismert, hogy sokáig ezután is állami tisztviselőként dolgozott, így 1941–1944 folyamán a kolozsvári Magyar Királyi Állami Tanítóképző igazgatójaként, majd 1946–1949 folyamán a Köznevelési, illetve a Népjelölti Minisztérium tanácsosaként, a hivatalos feladatköre az előbbi két esetben kifejezetten csak a magyarországi intézményrendszerhez köthető egyes oktatás-politikai ügyek koordinálására, míg az utóbbi esetben csak bizonyos szociális kérdések felügyeletére, például a háborús károsultak (hadirokkantak, hadiárva stb.) ellátásának megszervezésére terjedt ki. (Igaz, a fennmaradt levéltári források azt bizonyítják, hogy a köztisztviselői hierarchián belüli befolyását latba vetve, és a hivatali kapcsolatrendszerére támaszkodva, a rendelkezésére álló eszközökkel ezeken a posztjain is igyekezett segíteni a csángókat, elsősorban a Magyarországra repatriált családokat és személyeket. Számos példát találtunk arra vonatkozóan, hogy az áttelepülteket a pártfogásába vette, továbbította az állami hivatalok elé terjesztett kérvényeket, igyekezett elérni azok kedvező elbírálását, folyamatosan figyelemmel követte a magyar hatóságok közvetítését a romániai jogi ügyeik intézésében, vagy segítette az otthon maradt hozzátartozóikkal való kapcsolattartásukat.⁴) A magyar történeti irodalomban már találunk utalást Domokos Pál

3 Mindenekelőtt a „Moldvai magyarság” című, először 1931-ben, Csíksomlyón megjelent monográfiáját említenénk. Legújabb kiadását lásd Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Hatodik, bővített kiadás. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001.

4 Arra, hogy a tanítóképző igazgatójaként, majd minisztériumi tisztviselőként az áttelepült csángókat pártfogolta, számos példát találunk a Magyar Országos Levéltárban (MOL) lévő miniszterelnökségi archívum egyik aktájában és a Magyar Tudományos

Péter bukaresti missziójára,⁵ illetve a programadó tanulmánya és egyik jelentése is napvilágot látott egy, a moldvai csángók történetét bemutató korszerű forrástárban.⁶ Mivel ezzel a kérdéssel kapcsolatban mégis számos kérdés nyitott maradt, igyekeztünk egy csokorba gyűjtve közzétenni az erre a küldetésére vonatkozó, a levéltári kutatásaink alapján eddig fellelt összes dokumentumot. A forrásközlésünkben nemcsak az általa írt jelentések, hanem az ottani hivatali tevékenységével kapcsolatos egyéb iratok, diplomáciai táviratok, levelek és a jelentéseihez kapcsolódó mellékletek is helyet kapnak.

A dokumentumok tanulmányozásához mindenekelőtt két – inkább formai jellegű – problémát szükséges tisztáznunk. Az első az, hogy pontosan mikor is ért véget Domokos Pál Péter bukaresti küldetése. Ez a mellékletben közölt iratokból sem derül ki. A vele készült interjúiban elmondta, hogy a munkájához szükséges alapvető feltételek elégtelensége, továbbá a csángók kérdésében a külügyi apparátus, illetve a bukaresti magyar követség egyes tagjainak eltérő hozzáállása miatt maga döntött úgy, hogy eljön a bukaresti követségről, s sejtetni engedte azt is, hogy mindez idő előtt történt.⁷ A mellékletben közölt egyik iratból egyértelművé válik az is, hogy a külügyi vezetés ugyancsak fel kívánta függeszteni további bukaresti tevékenységét, még a féléves megbízatásának lejárta előtt.⁸ Szerencsére a Magyar Országos Levéltárban az utókorra maradt Domokos Pál Péter külügyminisztériumi szolgálati törzskönyvi lapja, mely szerint külügyminisztériumi alkalmazása 1940. október 30-tól datálódott. Az okmány egyértelműen rögzíti azt is, hogy bukaresti kiküldetése hivatalosan 1941. február 28-án ért véget, azaz éppen két hónappal a tervezett hathónapos rendkívüli megbízatásának lejárta előtt.⁹ Tudható az is, hogy február második felében már Kolozsváron volt, ahol 15-én átvehette a Hóman Bálint vallás- és közoktatás-

Akadémia Kézirattára (MTAK) által őrzött iratai között. Az előbbire lásd MOL, K 28, 162. cs., 270. t., R 24.333/1943. sz. Az utóbbira lásd MTAK, Ms 5172. sz.

5 Vincze Gábor: A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944). *Pro Minoritate*, 2001. 3. sz. 164–165.

6 Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Szerkesztette: Vincze Gábor. Teleki László Alapítvány – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2004. 220–239.

7 Balogh: i.m. 24–25. Erre lásd még a 8. sz. iratot.

8 Lásd a 9. sz. iratot.

9 Domokos Pál Péter szolgálati törzskönyvi lapja. Budapest, 1940. november 5. MOL, K 59, 13. köt., 7/d. t.

ügyi miniszter által szignált kinevezési okmányait az állami tanítóképző élére.

A másik kérdés az, hogy Domokos Pál Péter valójában kinek is írta a jelentéseit? Ez a kérdés csak azért merült fel bennünk, mert a hazai szakirodalom Bárdossy László külügyminisztert tulajdonítja a jelentések címzettjének.¹⁰ Biztos azonban, hogy Domokos Pál Péter bukaresti tartózkodása idején Bárdossy még nem volt külügyminiszter, ugyanis csak Csáky István 1941. január 27-i halála után, február 4-én designálták a külügyi tárca élére. Addig hivatalosan bukaresti követnek számított, annak ellenére, hogy a második bécsi döntés után, valamikor 1940 őszén elhagyta állomáshelyét és Budapestre utazott, és ezután már nem is tért vissza a román fővárosba. A diplomáciai teendőket az új követ, Nagy László kinevezésig, egészen április 1-ig, Rényey Viktor követségi tanácsos látta el ideiglenes ügyvivőként. A hivatali rendnek megfelelően a miniszteri titulus csak magának a külügyminiszternek, illetve bizonyos esetekben, például nemzetközi szerződések megkötésének megtárgyalására, „rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri” rangban soron kívül kinevezett diplomatáknak járt ki. Ráadásul Csáky István külügyminiszter csak az 1940. december 12-i magyar–jugoszláv barátsági szerződés aláírását követő vadászaton betegedett meg úgy, hogy december 19-től ágyhoz lett kötve egészen a halála napjáig, addig aktívan ellátta a teendőit, diplomatákat fogadott stb.¹¹ Domokos Pál Péter úgy emlékezett vissza bukaresti missziójának kezdetére, hogy megbízatását közvetlenül Bárdossytól kapta,¹² az itt közölt egyik iratból pedig leszűrhető, hogy az ehhez szükséges okmányokat a Külügyminisztérium Elnöki osztálya állította ki számára. Ez az irat némileg bonyolítja is a képet, hiszen ez alapján arra lehet következtetni, hogy Csáky betegsége idején az ügyviteli teendőket már biztosan a potenciális jövőbeli jelölt, Bárdossy látta el, így a Domokos Pál Pétertől érkező jelentések is hozzá futottak be.¹³ Noha ez a

10 Lásd Vincze: Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Id. kiad. 226.

11 A halála után összeállított emlékkönyv tanúsága szerint Csákyt az első világháború idején Franciaországban internálták, s az ottani rossz körülmények miatt szerzett TBC-t, amit élete végéig nem tudott maradéktalanul kiheverni. Gróf Csáky István élete és munkássága a magyar revízió szolgálatában. Összeállította: Matolay Géza. Halász irodalmi és könyvkiadóvállalat, Budapest, [1941], 305.

12 Balogh: i. m. 24–25.

13 Lásd a 9. sz. iratot. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy Kánya Kálmán 1938. november 28-án bekövetkezett lemondatása után a külügyminiszteri posztra a Dísztéren sokan Bárdossyt tartották Csáky egyik lehetséges ellenjelöltjének. Erre lásd

kérdés még további vizsgálatokat igényel, úgy véljük, hogy a jelentések címettje pro forma Csáky István külügyminiszter kellett, hogy legyen, annak ellenére, hogy bukaresti követi posztjából fakadóan Domokos Pál Péter közvetlen felettese és kapcsolattartója, illetve jelentéseinek hivatali ügyintézője a Dísz téren Bárdossy László bukaresti követ lehetett.

Sajnos az általunk közölt dokumentumok nyitva hagyják azt a lényeges tartalmi kérdést is, hogy végül is milyen okok játszhattak szerepet abban, hogy Domokos Pál Péternek idő előtt el kellett hagynia a román fővárost. Ez a tény már önmagában véve is egyértelműen rávilágít arra, hogy a tudós bukaresti missziója, – nyilván a saját szemszögéből is megítélve – sikertelenül végződött, ezért ennek a kérdésnek a megválaszolása akár az egész történet megítélésének egyik kulcsmozzanata is lehet. Noha erre a nyilván számos koncepcionális, érzelmi és emberi tényezőt magában rejtő, rendkívül összetett kérdésre egyelőre nem tudunk teljesen egzakt magyarázatot adni, a tudós és a magyar kormányzat illetékesei között néhány töréspontot ki lehet tapintani.

Az egyik vele készült interjúban Domokos Pál Péter elmondta, hogy a politikai események, főként a magyar–román bilaterális kapcsolatok, és a román kisebbségpolitika alakulásának függvényében több lehetőséget is felvonultató, az áttelepítés esetén annak földrajzi, anyagi, és emberi vetületeit is számításba vevő, hosszabb előkészítést igénylő, és hosszabb türelmi idővel számoló cselekvési tervet dolgozott ki,¹⁴ amit azonban a magyar államapparátus szerint nem akart figyelembe venni. Legfőbb akadályként a bukaresti „katonai szemet” nevezte meg, aki az általa részletesen kimunkált programmal szemben sürgetően lépett fel, s az áttelepítés kérdésének gyors megoldását szorgalmazta.¹⁵ Domokos Pál Péter alig három hónapos bukaresti tartózkodása idején egymás után két magyar katonai attasé is akkreditálva volt a román fővárosban, 1940. december 31-ig Baitz Oszkár, akit 1941. január 1-től Szántay Jenő váltott ezen a poszton.¹⁶ Nem tudni pontosan, hogy melyikükre gondolt, az mindenesetre biztos, hogy az előbbi 1935-től képviselte a magyar katonai vezetést Bukarestben, míg a frissen kinevezett utóbbi a tudós missziója idején éppen csak elkezdett ismerkedni a helyi viszonyokkal és a kurrens ügyekkel. Valószínűsíthető tehát, hogy inkább

Pritz Pál: Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995, 111–112.

14 Lásd az 1. sz. irat a) mellékletét.

15 Balogh: i. m. 24–25.

16 Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938–1941. Lexikon és adattár. Ister, Budapest, 2001, 389.

Baitz Oszkár volt az, akivel Domokos Pál Péternek nézetkülönbségei támadtak a csángók áttelepítésének ütemezését illetően.

Domokos Pál Péter egyik itt közölt leveléből kiderül, hogy ő mindvégig annak szükségességét hangoztatta, hogy össze kell kapcsolni a bukovinai székelyek és a moldvai csángók áttelepítésének kérdését.¹⁷ A magyar vezetés ugyanakkor úgy döntött, hogy első lépésben csak a bukovinai székelyeket költözteti Magyarországra, a jóval nagyobb létszámú, a földrajzi-regionális elhelyezkedés, és az asszimiláció függvényében heterogénebb öntudatú, ráadásul a román hatóságok szemében is más státusú moldvai csángók áttelepítésének kérdését elválasztja a bukovinai székelyek helyzetének megoldását célzó törekvésektől. A magyar kormány a bukovinai székelyek áttelepítésére vonatkozó első jegyzékét 1941. február 4-én küldte el a román kormánynak, aminek megvitatásától a február 7-i válaszjegyzékében a román fél nem zárkózott el.¹⁸ A Domokos Pál Péterrel készült egyik interjúban a tudós utalt arra a mozzanatra, hogy később, már a kolozsvári állami tanítóképző igazgatójaként, egy szakértői tanácskozára is meghívták, ahol a bukovinai székelyek letelepítési helyének kérdését vitatták meg. Úgy emlékezett vissza, hogy a megbeszélésen Teleki Pál miniszterelnökön kívül részt vett Bonczos Miklós belügyi államtitkár, Teleki Béla Szolnok-Doboka megyei főispán, Keledy Tibor kolozsvári polgármester, illetve Németh Kálmán, Józseffalva egykori plébánosa. A bukovinai székelyek letelepítési helyéről akkor még nem született végleges döntés, de a tudós visszaemlékezése szerint itt vetették fel előtte azt az elképzelést, hogy a székelyeket a Bácskában juttassák földhöz, amit ő hevesen ellenzett.¹⁹ Erre a konzultációra nyilván valamikor márciusban kerülhetett sor, hiszen ahogy említettük, Domokos Pál Péter ekkor már a kolozsvári tanítóképző igazgatója volt, s mint ismert, Teleki Pál április 3-án meghalt. Biztosak vagyunk benne, hogy Domokos Pál Péter valamikor ebben az intervallumban személyesen találkozott Telekivel, hiszen egy ilyen fontos, az egyik első számú állami vezetőre vonatkozó mozzanat esetében nem csalhatott az emlékezete. Szükséges azonban rámutatnunk, hogy jelenlegi ismereteink szerint a bukovinai székelyek Bácskába való telepítésének koncepciója érdemben csak 1941. április 11–12. után, a Délvidék annektálását követően vert gyökeret a magyar vezetőkben. Ezt legelőször Werth Henrik vezérkari főnök vetette fel a kormányhoz inté-

¹⁷ Lásd a 8. sz. iratot.

¹⁸ Erre részletesen lásd Vincze: A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944). Id. kiad. 148–152.

¹⁹ Balogh: i. m. 26.

zett április 17-i memorandumában.²⁰ Teleki Pál kormányfő ugyanakkor április 3-án meghalt.

Eddigi kutatásaink alapján le kell szögeznünk azt is, hogy a bukovinai székelyek és a moldvai csángók áttelepítésére vonatkozó problémakör egyes vetületeit tekintve a törésvonal nem kizárólag a budapesti kormányzat és Domokos Pál Péter között húzódott. Ugyanez a törésvonal érzékelhető a budapesti kormányzat és általában véve a moldvai csángókkal és a bukovinai székelyekkel tudatilag és érzelmileg erőteljesebben azonosuló személyek csoportja között is. Ebbe a csoportba sorolható Domokos Pál Péteren kívül például a bukovinai székelység soraiból kinevelkedett Sebestyén Antal hadikfalvi plébános és az erdélyi származású Németh Kálmán józseffalvi plébános is. Előbbit a két világháború között a bukovinai székelység körében szolgálatot teljesítő magyar egyháziak rangidős papjaként tisztelték, így generációs szempontból vezetőnek fogadták el. Ezt a tekintélyt erősítette az egyházszervezeti hierarchián belül elfoglalt pozíciója is, ugyanis 1930-tól az egész rădăuți-i egyházkerület főesperesévé nevezték ki.²¹ Utóbbi volt az, aki falujának 1939. évi leégése után a legelőször felvetette a bukovinai székelyek Magyarországra telepítésének gondolatát, majd a legerőteljesebben kezdte szervezni a hazatelepedési mozgalmat. A második bécsi döntés után, 1940 őszén Magyarországra szökött, ahol hivatalos kormánykörökkel is kapcsolatba lépett az áttelepítés szorgalmazása érdekében.²²

A bukovinai székelyekkel és a moldvai csángókkal kapcsolatos cselekvési alternatívákat eleve más perspektívából ítéltették meg a budapesti központi kormányzati adminisztrációban dolgozó, vagy éppen a bukaresti követség hivatalában szolgálatot teljesítő, a kisebbségi és társadalmi igényeket „kívülről” észlelő, gyakran arisztokrata vagy nagypolgári származású politikusok és diplomaták, mint a moldvai és bukovinai magyarságot évtizedek alatt „belülről” megismerő, az egyszerű néppel sorsközösséget vállaló, az

20 Vincze: A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944). Id. kiad. 152–153.

21 Ehhez az egyházkerülethez tartozott a plébániával rendelkező Hadikfalva, Andrásfalva és Istensegíts, illetve az utóbbi leányegyházának (filiájának) számító, plébániatemplomot nem, csak egy kis kápolnát fenntartó Fogadjisten. A Rădăuți környéki székely településterülettől körülbelül 60 kilométerrel délre helyezkedett el az ötödik székely falu, Józseffalva, amely egyházszervezeti szempontból is más esperesi kerülethez tartozott. Erre lásd Sebestyén Antal levele Teleki Béla vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Kisdorog, 1945. október 9. MOL, P 1431, 22. d., 1. t., sz. n.

22 Életrajzát részletesen lásd Seres Attila: Németh Kálmán missziója a bukovinai székelyek és a moldvai csángók között. I. rész. *Moldvai Magyarság*, 2007. 8. sz. 10–16. II. rész. *Moldvai Magyarság*, 2007. 9. sz. 11–14.

igazán feszítő kisebbségi problémákat a saját bőrükön érző, az emberi és társadalmi problémák iránt nyitottabb, szintén kisebbségi származású tudósok vagy lelki vezetők. Nyilván erre is visszavezethető Domokos Pál Péter körütekintőbb, az emberi tényezőket is számba vevő látószöge, illetve a magyar külügyi apparátusnak a politikai és diplomáciai szempontokat is mérlegelő, a néptömegek mozgatásának anyagi és adminisztratív vetületét is ridegen érvényesítő megoldási verziója közötti különbség. A bukovinai székelyek bácskai telepítési helyének kijelölésénél a kormánynak szigorúan figyelembe kellett vennie többek között a rendelkezésre álló szabad földbirtokok nagyságát, az áttelepítéssel nyert emberi erőforrások kihasználásával járó problémákat, szociális kérdéseket, az etnikai és demográfiai arányok javításának lehetőségét és szükségességét, illetve a román kormányzat kikötését is, mely szerint a bukovinai székelyeket nem lehetett volna a második bécsi döntés értelmében Magyarországhoz csatolt területre költöztetni.²³

Németh Kálmán egyik háború utáni memoárjellegű cikkében az áttelepítés kérdésében kikristályosodó elvi és gyakorlati ütközőpontokra utalva azt írta, hogy eleinte – az ő szóhasználatával élve – a „budapesti mindenható mágnes klikk” és a „bukaresti magyar követség bámulatos különakarata” állt a megoldás útjában.²⁴ Véleményünk szerint ez a megfogalmazás kissé túlzó és általánosító, a fentebb vázolt konfliktusokat ugyanakkor elég érzékeltesen tükrözi. A kérdésben érintett kisebbségi származású szellemi vezetők és a budapesti kormányzat közötti jelentős szemléletbeli és érzelmi különbségekről ugyanilyen plasztikus képet kapunk Domokos Pál Péter egyik későbbi leveléből is, amelyben a bukovinai székelyek és a kisebb csoportokban szintén Magyarországra költöző moldvai csángók bácskai letelepítésével kapcsolatos megoldatlan társadalmi integrációs és etnikai problémákról, és az ebből fakadó – a későbbi történeti események által beigazolt – fellelmeiről ír. Ebből érdemes szó szerint idézni a következő sorokat: „A magyar tisztviselők durvák hozzájuk. Kérdezik, hogy miért jöttek ide; menjenek vissza; járandóságait nem adják, oláhoknak, bűdöseknek csúfolják őket. Nincs különben a bukaresti magyar követségen se. Ott még mindig jelentkeznek hazatérni akaró moldvai magyarok. A követség tanácsosa kirúgatja a «bűdös parasztokat» irodájából”.²⁵

²³ Uo. 153–154.

²⁴ Németh Kálmán: Teleki Pál utolsó éjszakája. I. *Pécsi Szabad Szó*, 1946. június 10. 3.

²⁵ Domokos Pál Péter levele Adorján Imre parlamenti képviselőnek. Kolozsvár, 1943. november 15. Domokos Pál Péter családi hagyatéka.

Mivel a kérdés utótörténetéhez tartozik, ki kell térnünk a bukovinai székelyek áttelepedése után az egykori plébániáikon szolgáló magyar vagy a magyarsággal érzelmileg azonosuló papok sorsára. Az eddigi történeti kutatások már nagyrészt rekonstruálták, hogy 1941 tavaszán egyedül a rangidős plébános, Sebestyén Antal költözött a híveivel a Bácskába. A többieket a szintén nagy tekintéllyel bíró, a székelyek kitelepedése után rădăuți-i plébánossá kinevezett Malec János volt andrásfalvi plébános közbenjárásának köszönhetően különböző moldvai, magyar anyanyelvű népesség által lakott települések plébániáján helyezte el Mihai Robu jászvásári (iași-i) püspök. A püspök engedékenysége okát minden bizonnyal a Moldvát még a két világháború között is sújtó krónikus paphiányra vezethető vissza, a papi előjárónak be kellett töltenie az üresen álló plébániákat. Így került Elekes Dénes egykori istensegítsi plébános Bogdánfalvára, Demse Péter egykori andrásfalvi káplán Pusztinára, László Antal egykori hadikfalvi káplán Valénba, a már 1940 őszén Magyarországra szökött Németh Kálmán utóda, Ferenc Jakab egykori józseffalvi plébános pedig Gorzafalvára. Ismertté vált továbbá az is, hogy a húszas és harmincas éveikben járó fiatalabb lelkészek, így az erdélyi származású Elekes Dénes és László Antal, illetve a klézsei születésű, tehát moldvai csángó gyökerekkel rendelkező Demse Péter agitációt fejtettek ki Moldvában a csángók Magyarországra telepedése érdekében.²⁶ Az egykorú visszaemlékezésekből arra lehet következtetni, hogy ebben László Antal játszott meghatározó szerepet.²⁷ Az agitáció miatt a román állam iránt lojális moldvai katolikus lelkészek feljelentették paptársaikat, és Robu elmozdította őket a posztjukról, sőt, emiatt hadbíró-sági eljárás is indult ellenük, ami alól végül a bukaresti magyar követség sebtében kiállított hazatérési engedélyével sikerült kibújniuk. Ennek következtében a Moldvában maradt magyar lelkészek közül hárman, 1941 őszén először Demse, majd nem sokkal később László, s végül 1942 tavaszán vagy nyarán Elekes is a hívei után ment a Bácskába.

A történetnek azonban van egy szépséghibája, amire az eddigi kutatók alapján még nem derült fény. Egészen biztos, hogy a Moldvában maradó említett lelkészek nem a saját szakállukra cselekedtek, ugyanis 1941 tavaszán nem kaptak hazatérési engedélyt a Külügyminisztériumtól, így kényszerűen kellett Romániában maradniuk, és Bárdossy László – akkor már külügyminiszter – kifejezett nyomására kellett a Magyarország melletti agi-

26 Vincze: A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944). Id. kiad. 165–166.

27 Lackó Mihály: A székelyes csángók hazatelepülése. II. *Honismeret*, 2009. 2. sz. 40–50.

tációt kifejtetniük a csángók körében. Sebestyén Antal 1941. május 11-én, tehát a bukovinai székelyek Magyarországra telepítéséről szóló magyar–román bilaterális egyezmény aláírásának napján egy levelet is írt ez ügyben a bukaresti követnek, Nagy Lászlónak, amelyben kifogásolta a magyar kormányzat eljárását, s kérte a diplomatát, hogy igyekezzen közbenjárni a papokra kiszabott – saját szóhasználatával élve – „ítélet” megváltoztatásában. Úgy vélte, hogy a moldvai katolikus klérus hamar át fog látni a szitán, és tudatában lesz annak, hogy a bukovinai papok miért maradtak Romániában, ezért a lelkész társaira rótt feladatot a fennálló körülmények között rendkívül kényesnek és veszélyesnek tartotta.²⁸ Még megdöbbenőbbnek tűnik a magyar államapparátus érzéketlensége a bukovinai papok későbbi sorsának ismeretében. Bárdossy ugyanis még Demse Péter és László Antal Magyarországra szökése után sem volt hajlandó hozzájárulni ahhoz, hogy Elekes Dénes és Malec János hazatérési engedélyt kapjon a bukaresti követségen. A Dísz téren tisztában voltak azzal, hogy Demse és László rendkívül kiszolgáltatott helyzetben voltak, és végső soron egy hadbírószági eljárás súlyos és kiszámíthatatlan következményei elől menekültek el Moldvából. Ennek ellenére a kormányfő és a kérdésben illetékes Bonczos Miklós belügyi államtitkár, a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság vezetője nem akart tudomást venni a papi javadalombirtokok biztosítására, illetve az állami kongrua kiutalására irányuló kérvényükről azzal az indoklással, hogy a „feladatukat nem teljesítették”.²⁹ Ezzel kapcsolatban is érdemes szó szerint idézni Sebestyén Antal egyik későbbi leveléből: „Mikor az utólagosan hazatért Demsével Újvidéken a kormánybiztosságon jártunk, a véletlenül ott lévő Kovács Elemér miniszteri tanácsos úr azt mondta neki, hogy ha haditörvényszék elé citálták is, egy kis mártíriumba nem halt volna bele. Mikor később László és Elekes is hazajöttek, kértem a kormánybiztosságot, hogy juttassa ezt a három fiataalt is telepben, mint engem, Némethet [...] részesített. Bonczos azt felelte, hogy szívesen tenné, de Bárdossy miniszterelnök úr nem akar róluk tudomást venni, mert a rájuk bízott feladatot nem teljesítették. Most jön a java: Malectől Demse levelet kapott, melyben írja, hogy a László volt főnöke, Weber 2 évet kapott, mert Lászlót nem jelentette idejében fel. Hiába hivatkozott az egyházi törvényre, mely szerint ő papot csak az egyházi törvényszék elé idéztethet, nem használt semmit. Úgy látszik tehát, hogy [...] Bárdossy miniszterelnök úrnak a mi bukovinai

28 Sebestyén Antal levele Nagy László bukaresti követnek. Hadikfalva, 1941. május 11. MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 3478/1942. pol. sz.

29 Sebestyén Antal levele Krywald Ottónak, a Szent László Társulat ügyvezető alelnökének. Horthyvára, 1942. március 4. MOL, P 1431, 22. d., 1. t., sz. n.

munkánk gyerekjátéknak tűnt fel. Mi pedig tudatában vagyunk annak, hogy mit végeztünk és milyen helyzetben voltunk.”³⁰ Véleményünk szerint mindez már önmagában véve is jól mutatja, hogy az államapparátus nem rendelkezett a bukovinai székelyek dél-magyarországi integrációjára irányuló hosszú távú stratégiával, ezért az ez ügyben hozott intézkedései ellentmondások voltak, vagy legalábbis határozatlanságról tanúskodnak. Míg ugyanis egyes bukovinai lelkészeket egyházi javadalombirtokokhoz juttatott, addig másoktól megtagadta ezt, annak ellenére, hogy számos egyházi főméltóság, például Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, a bukovinai székelyeket az 1861. évi megalakulása óta patronáló Szent László Társulat akkori elnöke, vagy Ijjas József, a kalocsai érsekségnek a délvidéki területek egyházi integrációjáért felelős szabadkai hivatalának vezetője ezt több memorandumban követelte. Az sem kizárt, hogy a kormányfő csak ürügyül használta fel az elutasítás okaként a fiatal lelkészek moldvai „küldetésének” kudarcát, ugyanis az egyházi javadalombirtokok kiutalásával kapcsolatban a délvidéki területek reintegrációját célzó rendelkezések eleve súlyos joghézag meglétéről árulkodtak. Az 5280/1941. M. E. számú miniszterelnöki rendelet, amely a Délvidéken a jugoszláv uralom alatti földbirtok-politika revíziójával kapcsolatos teendőket szabályozta, a korábbi hatályos és fennálló jogszabályok, mint például az 1936/XXVIII. tc. (a telepítésről és más földbirtok-politikai intézkedésekről) szellemével nem teljesen összehangolt intézkedéseket foganatosított. A legfontosabb problémát jelentette, hogy a birtokjuttatásban kedvezményezett települési polgári szervek (községháza, jegyzőség, orvosi rendelő) és polgári oktatási intézmények (iskola, óvoda) munkatársai mellett nem nevesítette az egyházi intézmények alkalmazottait (lelkészek, kántorok).³¹

Noha 1941 őszén a moldvai csángók Magyarországra telepítésének kérdésében Nagy László bukaresti követ rövid időn belül egymásnak ellentmondó nyilatkozatokat fogalmazott meg,³² a magyar kormány egy időre lemondott az újabb tömeges, tervszerű és szervezett egyoldalú lakosságátelyezés vagy kölcsönös lakosságcsere gondolatáról. A hazai történeti kutatások elég megbízhatóan kimutatták, hogy Budapest 1940–1941 folyamán alapvetően az Észak-Erdély és a Bácska magyar fennhatóság alá kerülésével megsokszorozódó regionális etnikai, szociális és társadalmi feszültségek

30 Sebestyén Antal levele Krywald Ottónak, a Szent László Társulat ügyvezető alelnökének. Horthyvára, 1943. április 9. MOL, P 1431, 22. d., 1. t., sz. n.

31 A rendelet szövegét lásd *Budapesti Közlöny*, 1941. július 17. 1–2.

32 Vincze: A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944). Id. kiad. 166–167.

enyhítését kívánta elérni, ezért alapvetően a fennálló viszonyok konszolidálása állt az érdekében.³³ Nyilván, a bukovinai székelyek társadalmi integrációjának nehézségeivel is szembesülve, egy még nagyobb szabású áttelepítési akcióval nem kívánt újabb frontot nyitni a dél-erdélyi magyar kisebbség és az észak-erdélyi román nemzetiségű tömegek rendezetlen helyzete miatt egyébként is rendkívül terhelt magyar–román kapcsolatokban.

Az utókor felől visszatekintve nem zárható ki, hogy a moldvai csángók vonatkozásában a magyar kormányzat valamelyest mégiscsak merített a Domokos Pál Péter által összeállított programtervből, és a fennálló területi status quo alapján a hosszabb távú megoldás érvényesítésére, azaz a moldvai csángók egy későbbi időpontban történő áttelepítését célzó – tudati, lelki és pszichés – előfeltételek megteremtésére rendezkedett be. Mint a közölt iratokból látható, a főként a fiatalabb bukovinai papok megnyerése az ügynek 1940 őszén Domokos Pál Péter számára is kulcsfontosságúnak tűnt,³⁴ hiszen jól látta, hogy ők a Moldova tözsomszédságában eltöltött éveik során szerzett ismereteikből és tapasztalataikból kifolyólag, illetve Demse Péter esetében a származása révén is, alaposan tisztában voltak a Moldvában uralkodó viszonyokkal. Az ő segítségük igénybevételét és ezzel együtt a konspiratív eszközök alkalmazását a helyszínen ekkor még Sebestyén Antal is lehetségesnek vélte.³⁵ Tehát mindketten felvetették a fiatal bukovinai papok Moldvában tartásának lehetőségét és szükségességét. Igaz, látva a kérdés iránt tanúsított érzékenységüket, biztosra vehetjük, hogy a magyar kormányzat által ennek érdekében később alkalmazott hatalmi módszereket, tehát a fiatal lelkészek személyi biztonságát is kockára tevő kényszerítő eszközök érvényesítését, ráadásul a Magyarországra szökésük után a velük szembeni retorziók foganatosítását, erőteljesen ellenezték.

33 Erre részletesen lásd Benkő Levente: Magyar nemzetiségi politika Észak-Erdélyben (1940–1944). *Pro Minoritate*, 2002. 3. sz. 7–41.

34 Lásd az 1. sz. irat a) mellékletét.

35 Albert Gábor: Emelt fővel. (Magyarország felfedezése). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983, 296–310.

Iratok³⁶

1. Domokos Pál Péter előterjesztése Csáky István³⁷ külügyminiszternek. Budapest, 1940. november 19. Kézírtás eredeti. MOL, K 63, 259. cs., 1940-27/7. t.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod személyes rendelkezése alapján kidolgoztam a moldvai csángómagyarok ügyével kapcsolatos munkatervet és azt a mellékelt iratcsomóban Nagyméltóságod elé terjesztem.

Az iratcsomó tartalmazza: 1. A csángómagyarok ügyével kapcsolatos munkatervet. 2. A csángómagyarok számszerű adatait összefoglalóan. 3. A csángómagyarok egyházi állapotáról szóló részt. 4. Mit tehetünk a csángómagyarokért. 5. A csángómagyarok falunkénti statisztikáját. 6. A csángómagyarok plébániáit – külön iratcsomóban dr. Hankó Nándor, Lőrincz István, Halmágyi Gyula, Sántha Alajos³⁸ iratait, s végül az Énekeskönyvvel kapcsolatos ajánlatot.

Fontos nagyváradi utamról külön jelentésben számolok be.

Budapest, 1940. november 19.

Domokos Pál Péter

36 Az iratok szövegének eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattunk. A dokumentumokban előforduló rövidítéseket feloldottuk. Csak a legfontosabb, az események szempontjából meghatározó személyek nevéhez írtunk lábjegyzetet. Az iratok szövegét a mai helyesírási szabályoknak megfelelően tisztáztuk, egyes szavak archaikus írásmódját megtartottuk.

37 Csáky István (1894–1941) diplomata. 1938. december 10-től haláláig, 1941. január 27-ig külügyminiszter.

38 Sántha Alajos (1914–) író, teológus, szociográfus. A bukovinai Istensegítsen született. 1930–1935 között a gyulafehérvári Hittudományi Akadémia, 1936–1939 között a kolozsvári Ferdinánd Király Egyetem hallgatója. 1940–1948 között a csíksomlyói Tanítóképző Intézet tanára. 1942-ben Kolozsváron jelent meg a bukovinai székelyekről írt könyve.

a) melléklet³⁹*A csángómagyarok ügyével kapcsolatos munkaterv*

Románia Moldova nevű tartományában élő, római katolikus vallású csángók vallás, vér és nyelv szerint a magyar nemzethez tartoznak. Ezek csángómagyarok. Minden Moldvában élő katolikus csángómagyar még akkor is, ha már nem tud magyarul. A magyarul beszélők furcsa kiejtése, régi-es mondatfűzése, a régi magyar nyelvelmékek nagy idejéhez vezeti vissza a gondos figyelőt, és a nemzettestről önhibáján kívül levált magyar réteg legutolsó segélykiáltásának számbavételére készíti. Milyen különös és elgondolkodtató tény, hogy mi magyarok a Fok-föld geológiai viszonyait szorgosan kutatjuk, a különböző népi fajok között pontosan eligazodunk, és ugyanakkor testvérnépünkről, mely a szomszédban egy évezred óta segítségért kiált, nem sokat tudunk. Akkor, amikor más, hatalmas, győzelmet győzelemre halmozó országok fiainak ideje, idege és kedve van arra, hogy saját nemzetének észbontóan súlyos pillanataiban messze országokban, de egy-magában élő vérszerinti testvéreit pénzt, költséget nem kímélve hazaszállítsa, az elhagyottat, elfelejtettet nagy nemzet nagy gyermekei, hős fiai közé visszavezesse, szabad-e nekünk, magyaroknak a szomszédban lévő 100.000 lelket kitevő magyar testvérünket gyámolatlanul hagyva pusztulásra szánni, s velük egy ellenséges nép számát gyarapítani?

Van ország Európában, 1940-ben, ahol a honfoglaló, teljes jogú állampolgárok anyanyelvükön nem gyónhatnak, templomaikban anyanyelvükön nem imádkozhatnak, nem énekelhetnek, gyermekeiket anyanyelvükön az iskolákban nem taníttathatják, sőt otthonaikban sem beszélhetnek kedvükre az őseiktől örökölt és édesanyjuktól tanult nyelven. Van ország, ahol a katolikusokat ortodox istentiszteletre kényszerítik, hol a katolikus katonák ortodox pap kezébe teszik az esküt, hol katolikus gyermek felsőbb iskolába nem mehet, ha mégis megy, ortodox vallástanulásra kényszerítik, rossz szemmel nézik, és elbuktatják. Csoda-e ezek után, ha a csángó származású pap boldog örömmel kiált fel Kotnárbán, a román tengerbe pusztult régi magyar faluban, mondván: „Lassan eltűnik a magyar nyelv, melynek helyét a mi országunk édes nyelve foglalja el. Ma egyetlen katolikus sincs Kotnárbán, aki magyarul tudna. A mai új templomban csak magyarul prédikálnak. Ma, ha valamelyik katolikusnak azt mondom magyar, azt válaszolja dühösen: „nem uram, én katolikus román vagyok”. Csoda-e, ha a politika számára megvásárolt püspök, Rab Mihály, a moldvai katolikus román nép megtisztelését látja

39 Az a)–d) mellékletek gépelt dokumentumok. Az a) melléklet megjelent: Vincze: Aszsimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modernkori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Id. kiad. 220–226.

saját püspöki kinevezésében és beiktatásakor magát az első katolikus román püspöknek mondja, népét, a mi csángómagyarjainkat katolikus román népességnek, melynek lelkes, román érzelmekkel fűtött, ama földről származó papjai vannak. A román tanítás eredménye, íme, élő valóság, mely már hat is a janicsárpapok és püspökükön keresztül. Ilyen papok, ilyen nyilatkozatok és ilyen tények mellett mégis a csángómagyar ősfoglalók, teljes jogú állampolgárok elnyomottak, és idegenek (străini) a saját földjükön.

Fajához hű csak a tanulatlan földműves Polgár István maradt, ki megható levélben kesereg a tanult csángómagyar származású papok hitványságán és Isten után reméli, hogy a „...szegény csángómagyarok nyelvének szólása még felpillan hervadtságából”, vagy a másik földműves, Finta Antal, ki a pápától anyanyelvükön beszélő papot kér.

Jelen munkaterv a következőkben a csángómagyarok számszerű adatait, egyházi állapotát és a tennivalókat tárja az olvasó elé.

A csángómagyarok számszerű adatai

Románia Moldova nevű tartományában élő, római katolikus vallású földművesek kivétel nélkül csángómagyarok még akkor is, ha már nem tudnak magyarul. Számuk az 1930-ban megejtett román népszámlálás alapján így következik:

Megye neve:	Magyar fajú	Magyar nyelvű	Római katolikus
1. Bákó	8.497	13.999	47.139
2. Baia	229	134	1.497
3. Botosán	272	249	1.460
4. Kovurluj	2.238	2.027	4.008
5. Dorohoj	71	75	579
6. Felcsiu	352	28	5.655
7. Jászvásárhely	1.281	556	6.335
8. Nyámce	2.384	1.612	4.528
9. Putna	2.106	2.149	3.152
10. Román	2.050	462	32.462
11. Tekucs	1.148	2.277	2.493
12. Tutova	239	229	373
13. Vasló	97	97	272
Összesen:	20.964	23.894	109.953

A községek szerinti feldolgozás ez iratcsomó lapjain található. A lapok felső jobb sarka zöld tintával, A, B, C, D betűkkel van megjelölve. Minden egyes község történelme adatszerűen összeállítva a birtokomban van.

A bukovinai magyarok a következő községekben élnek:

	Magyar lakosa	Ebből római katolikus	Református
1. Andrásfalva	2.280 lélek	1.959	392
2. Istensegíts	3.045 lélek	3.099	-
3. Hadikfalva	4.534 lélek	4.693	-
4. Józseffalva	543 lélek	573	-
5. Fogadjisten	153 lélek	172	-
6. Satul mare	256 lélek	622	-
Összesen magyar: 10.811			

Csángómagyarok: 109 953

Bukovinai magyarok: 10 811

120 764

A csángómagyarok egyházi állapota

Románia a csángómagyarok elrománosítását az egyház segítségével, sőt, az egyházon keresztül akarja végképp megoldani. Fontos tehát a csángómagyarok egyházi életének közelebbi vizsgálata. Jelen iratcsomó E, F lapjain a moldvai csángómagyarok jászvásárhelyi püspökségének négy espereskerületét és 68 plébániáját látjuk felsorolva. A kimutatásból kitűnik, hogy 36 plébánián van pap, 32 egyházközségnek pedig nincs plébánosa. Az időből előtörő földműves magyar községek pap nélkül állanak, a már elrománosodott helyeken plébános van. A szegény magyarok papkérésére az a válasz, hogy nincs pap, hogy Moldvában paphiány van.

Románia és a Szentszék között 1930 nyarán konkordátum jött létre. Az egyezség értelmében Románia egyetlen egyházkerületet alkot, melynek élén a bukaresti érsek áll. A jászvásárhelyi püspökség, mely addig (1930) közvetlenül a Szentszék joghatósága alá tartozott, Bukarest ellenőrzése alá kerül és földrajzi területe Bukovinával kibővül. A bukovinai 10.000-15.000 szín-

magyar katolikus lélek papjaival: Elekes Dénes,⁴⁰ Sebestyén Antal,⁴¹ dr. Németh Kálmán⁴² és Malec János⁴³ így kerül a jászvásárhelyi püspök joghatósága alá. A konkordátumnak még eme földrajzi területváltoztatásnál is van egy fontosabb intézkedése: Jászvásárhelyt kivonja a Propaganda de Fide joghatósága alól.

Az erdélyi ortodox románok egy része 1700 körül katolikus vallásra tért. Rómának azóta is kedvelt, dédelgetett gondolata valamennyi ortodoxnak a megtérítése. A cári Oroszország felbomlásából folyó lehetőségek és a Romániában kínálkozó kedvező alkalom Róma illetékes szervét a Congregatio pro Ecclesia Orientali fokozottabb tevékenységre készítette. Ennél a kongregációnál nem jelentéktelen az a szerep, mely éppen a jászvásárhelyi püspökség földrajzi területén működő konventualista minoritáknak jutott. Ezek a minorita szerzetesek – csángómagyar gyermekekből nevelt papok – gyűlölik legjobban a magyar szót és ők üldözik engesztelhetetlen gyűlölettel a moldvai csángómagyart. Ezek kecsegtetik Rómát az ortodox román nép katolikus vallásra való hozatalának eredményes lehetőségével.

A Congregatio pro Ecclesia Orientali volt éppen az a szerv, mely még a konkordátum megkötése előtt, 1929. november 23-án 689. szám alatt vette tudomásul a Szentszék 1929. november 16-án, 7260. szám alatt kelt iratát, melynek alapján a paphiányban tengődő Moldva minoritákat küld Erdélybe, Bihar megye Drágcséke nevű falujába, hogy az „...in perpetuum...”⁴⁴ alapított görög szertartású minorita rend működését megkezdje. Ezek a jám-

40 Elekes Dénes (1901–2003) katolikus lelkész. Székelyudvarhelyen született. 1928-tól 1941-ig, a bukovinai székelyek áttelepedéséig Istensegíts plébánosa. A bukovinai székelyek áttelepedése után is gyülekezetének híveivel maradt a Bácskában, majd a Tolna megyei Kalaznón.

41 Sebestyén Antal (1874–1961) katolikus lelkész. A bukovinai Andrásfalván született. 1897–1920 között józseffalvi, majd 1920-tól 1941-ig, a bukovinai székelyek hazatelepedéséig Hadikfalva plébánosa. A bukovinai székelyek áttelepedése után is gyülekezetének híveivel maradt a Bácskában, majd a Tolna megyei Kisdorogon.

42 Németh Kálmán (1897–1966) katolikus lelkész. Szamosújváron született. 1932-től 1940-ig a bukovinai Józseffalva plébánosa. A második bécsi döntés után Magyarországra szökött, ahol a bukovinai székelyek hazatelepítése érdekében fejtett ki tevékenységet. A bukovinai székelyek Magyarországra telepedése után visszatért híveihez, és egészen az 1940-es évek második felében bekövetkezett emigrálásáig a józseffalvi gyülekezet papja a Bácskában, majd a Tolna megyei Bátaszéken.

43 Malec János (?–?) katolikus lelkész. Az 1920-as és 1930-as években a bukovinai Andrásfalva plébánosa.

44 Sic! In perpetuum (lat.): örökre.

bor szerzetesek éppen dr. Valeriu Traian Frențiu püspök,⁴⁵ ki a bécsi döntés idején vált antirevizionista tevékenységével közismertté, bűvkörében kezdték el messze néző munkásságukat és ezek alapítottak Nagyváradon e célra papnevelőt is.

A moldvai barátok igazi célja az erdélyi katolikus magyarság románosítása. Fennebb említettem a hivatalos püspök nyilvánosan tett nyilatkozatát. Itt elmondottam a moldvai minoriták üzelmeit.

Mindezekhez csak annyit fűzök hozzá, hogy a moldvai papok nem értik híveik nyelvét. Romilla Bonaventura forrófalvi plébános minorita szerzetes a szószékről kiátkozza híveit, ha otthonukban magyarul beszélgetnek. Betegyek gyónás nélkül halnak meg, mert nincs, aki anyanyelvükön meggyóntassa őket.

Mit tehetünk a csángómagyarokért?

I. Munkaterv a bécsi döntés által húzott határok hosszas maradása eseteére.

Neveljük öntudatos magyarokká a csángómagyarokat. Ezt a célt szellemi munkások segítségével, könyvekkel; iparosok, ipari- és főképp gazdasági eszközök nyújtásával közelíthetjük meg.

Szellemi munkások lehetnek papok, kántorok, ügyvédek, orvosok, mérnökök, más szellemi munkások.

Tudomásom szerint a bukovinai magyarokat a közeljövőben Magyarország hazatelepíti. Papjaikat nem kellene kiengedni. Legalább is az ifjak, mint: Demse Péter⁴⁶ és László Antal⁴⁷ káplánok maradnának bent. Az ügynek mégis legkiválóbb munkása dr. Dombi József⁴⁸ jezsuita atya lehetne, ki a kérdést kiválóan ismeri és már volt is Jászvásárhelyen. A két első Bukovinában, Dombi atya Budapesten van. A papok feladata volna a gyóntatászé-

45 Valeriu Traian Frențiu (1875–1952) román származású görögkatolikus egyházi főméltóság. 1922–1952 között nagyváradai görögkatolikus püspök.

46 Demse Péter (1916–1992?) moldvai csángó származású lelkész. 1927–1932 között a jászvásári papi szemináriumban tanult. 1939–1941 között káplán Andrásfalván. 1941 őszén a hívei után ment a Bácskába. A második világháború után különböző Tolna megyei településeken, Aparhanton, Izményben és Zombán plébános.

47 László Antal (1915–?) erdélyi származású bukovinai lelkész. 1938–1941 között Hadikfalván káplán. 1941 őszén a hívei után ment a Bácskába. A második világháború után kilépett a papságból.

48 Dombi József (1900–1988) erdélyi származású jezsuita hittanár, teológus. Az 1930-as évek második felében Kásonfeltízben szerzetespap. Az 1940-es évek második felében a „világszolidaritás” nevű szerzetesi teológiai szemináriumi kör vezetője.

ken át hatni és kényszeríteni az anyanyelv kötelességszerű megtartására a csángómagyarokat.

Kántorok a legeredményesebb működő segítőtársak lehetnek, ha beöltöznek a csángómagyar öltözetbe, szokásaikat felveszik, és úgy dolgoznak, mint Péter Gergely⁴⁹ Trunkban. Minden munkának Péter Gergely a központja. Segítőtársai már benevelt falusi földművesek, mint Benedek Péter, Szabó Ferenc és mások. Szabó István trunki fiatal fiú és Polgár Antal gajcsánai fiatal magyar hónapokig nálam voltak és munkájukra számíthatok. Péter Gergelynek ezek hathatósan segítenek. Ha Péter Gergelynek elég hatóereje van pénzben és könyvben, ő szerezze és alkalmazza a megfelelő embereket. Péter Gergelynek rendszeres fizetést kell adni, miből gyermekeit taníttathassa és tisztességesen élhet. Számára egy rendes tanítói fizetést kellene adni. Legkevesebb havi 200 pengőt. A többieket havi 50–50 pengővel el lehetne kötelezni.

Egyetlen magyar ügyvéd nyitna Bákóban ügyvédi irodát, és hangtalanul, minden törvényes követelménynek eleget téve kezdené el munkásságát. Hivatali ténykedései közben figyelné a körülötte zajló életet, és az embereket lassan ébresztgetné öntudatra, a jog mindenfelé való kötelező erejére tanítgatná. Dr. Hankó Nándor ügyvéd jelentkezését jelen irathoz melléklek. Ő a feladat feltételeit saját maga megírja. Ügyvéd munkába állítása feltétlenül kívánatos. A feltételeket Hankó ügyvéddel a magas minisztérium szögezné le, én már csak az alkalmazott egyénnel beszélnék és adnám az irányítást, a feladatokat számára. Hiszem, hogy az erdélyi területeken találnék még alkalmas ügyvédet, ha már lent vagyok Bukarestben.

Lőrincz István V. éves orvostanhallgatónak a Jászvásárhelyre való vizszakülését szükségesnek és fontosnak tartanám. Az orvos sok olyan helyre ér el, ahová más nem juthat. Az ifjú Lőrinczcel meg lehetne kedveltetni a gondolatot, és életcélként lehetne a csángómagyar ügyet állítani. Hajlandóságát az idemellékelt személyi lapjáról lehet olvasni. Az ő alkalmazása is a magas minisztérium feladata volna. Itt említem meg, hogy Bákóban él egy dr. Vadász nevű zsidó orvos, akit szintén be kellene munkánkba kapcsolnunk, annál is inkább, mivel neki Bákóban szanatóriuma van. Dr. Vadásznak szülői Magyarországon élnek. Vadász bákói szanatóriumába a két legértelmesebb nőt, Stettner Andreát és Lutzenbacher Ritát kellene ápolónőnek vinni. Őket a magas minisztérium kellene megnyerje az ügynek. Buda-

49 Péter Gergely (?-?) tanár, kántor. 1937-től a második bécsi döntés időpontjáig, 1940. augusztus 30-ig a Szent László Társulat megbízásából Moldvában vallásos, hitbuzgalmi tevékenységet folytatott, imakönyveket és kegyszereket terjesztett. Ez idő alatt a moldvai Trunk katolikus gyülekezetének kántora. Tevékenységére lásd a 7. sz. dokumentum b) mellékletét.

pesten élnek. Ők csinálják az egyik falusi leánymozgalmat. Stettner Andrea a csángókérdést ismeri, sőt a csángók között ismerőse is van.

Sághi István Bákóban élő építésmérnök az ügynek nagy segítségére lehetne. Neki ott saját házai vannak, autón jár, és alig van ember, ki az egész vidéket úgy ismerné, mint ő.

Néhány vasutásról, néhány más „Regátba” vetődött szellemi munkásról tudok, akiket iparkodni fogok felkeresni és ha megtaláltam őket, azonnal jelenteni fogom, és a lehetőség szerint őket azonnal munkába állítom.

Iparosok a közvetlen érintkezéssel nagy hatással vannak az egyszerű népre. Kisebb pénzzel segélyezett és könyvekkel bőségesen ellátott iparosok erjesztői és terjesztői lehetnek a magyar öntudatosításnak. Egy mézpörgető a méhésznek, egy eke a földművesnek életre elkölthető eszköz lehet.

Alázatosan mellékelem az Énekeskönyvek hivatalos ajánlatát is. Aligha lehetne alkalmasabb magyarosító eszközt találni ezeknél az énekeskönyvek-nél. Ha Péter Gergely 20 embert megtanít a könyvben található énekekre azzal a kötelezettséggel, hogy ők tanítsák az énekeket tovább, akkor még nagyon sokáig fog zengeni Moldvában a magyar ének.

Egyéb lehetőségeket az adott helyzetek mutatnak majd.

II. Támadó munkaterv

1. A magyar állam Rómából vizitátort kér a moldvai rendkívüli vallási viszonyok pontos megállapítására. A vizitátor a román állam tudta nélkül, vezetésem alatt nézze meg a moldvai községeket. A vizitátor megállapításai alapján Magyarország, illetve Róma magyar papokat küld a csángómagyaroknak, a mostaniakat pedig elhallgattatja.

2. A magyar állam kérje a csángómagyarok kicserélését a román államtól. Minden katolikus csángómagyarért a magyar állam ad egy csonkahazabeli oláhot. Vagy: a legkeletibb csángómagyart a legnyugatibb oláhval cseréli ki.

3. A magyar állam nem kérdezi meg a moldvai csángómagyarokat, hogy akarnak-e Magyarországra hazajönni vagy nem, hanem minden csángómagyart gyermekének tekint, és Romániától követeli.

A munkaterv megvalósításának feltételei:

1. Lelki feltétel: ismerje meg minden magyar a moldvai csángómagyar kérdést. E célból minden iskola tanítsa rendszeresen a Moldvában élő magyarok életét, tudatosítsa a magyar értelemben a csángómagyarok létét, tényét, és Magyarországnak eme magyarokhoz való jogos jussát. Ne legyen tankönyv, amelyben a csángómagyarok ne szerepelnének. Ebben a kérdés-

ben a közoktatásügyi miniszter öngyméltóságát kellene megkeresni, és vele kellene a feladatot valóra váltani.

2. Anyagi-életbeli feltétel: a csángómagyarok visszatelepítéséhez csak abban az esetben szabadna hozzáfogni, ha a nagyon aprólékosan és pontosan számba vett csángómagyarok mai életkörülményeinek tökéletesen megfelelő előre elkészített lakóhely és szántóföld készen van.

Mind a lelki, mind a való életbeli előkészítés munkája anyaországbeli feladat.

Az öntudatosítás kétségtelenül nehezebb munkáját csak akkor tudnám emberileg a legtökéletesebben megoldani, ha már az eddig végzett minden intézkedésről tudhatnék, és ha azon a területen alkalmazásom pillanatától ebben a kérdésben semmi sem történhetnék tudtom és hozzájárulásom nélkül.

Kolozsvár, 1940. november 15.

Domokos Pál Péter

b) melléklet

Sorszám	Helységnev	Összlakosság	Román fajú	Ortodox vallású	Római katolikus vallású	Magyar fajú	Római katolikus 1901-ben	
1.	Acélfalva	1.697	1.409	363	1.329	278	903	
2.	Albén	171	171	-	171	-	-	Színmagyar
3.	Alsómarsinén	973	942	514	432	3	925	
4.	Bákó	31.138	19.61	19.091	1.893	822	890	
5.	Balanésza	593	284	422	171	167	161	
6.	Balásfalva	1.310	1.158	723	567	21	401	
7.	Barát	498	485	46	445	2	218	
8.	Bartika	1.051	1.045	13	1.031	-	657	
9.	Belcata	152	152	152	-	-	-	
10.	Berengyes	165	165	51	114	-	65	Magyarok
11.	Bergován	1.327	702	337	984	609	752	Magyarok
12.	Berlád	26.204	21.450	21.857	257	186	140	

13.	Berlest	366	366	366	-	-	107	
14.	Berzence	351	308	308	38	38	280	
15.	Birófalva	-	-	-	-	-	30	Hiányzik
16.	Birófalva	2.233	2.221	426	1.804	4	1.226	Színmagyar
17.	Bogáta	-	-	-	-	-	92	
18.	Bogdanest	3.041	3.027	1.897	1.133	5	-	
19.	Bogdanest	370	370	106	264	-	165	
20.	Bogdánfalva	872	850	195	670	-	2.144	Színmagyar
21.	Bohócs	1.169	1.161	882	287	-	173	
22.	Bohonka	316	316	43	273	-	168	
23.	Borzest	248	183	175	73	65	-	Magyarok
24.	Breaza	162	162	-	162	-	-	
25.	Botosán	32.355	19.483	19.292	688	115	600	
26.	Brustulácza	1.065	1.038	813	234	12	262	
27.	Bukila	398	361	34	362	1	-	Színmagyar
28.	Burjánfalva	1.456	1.449	13	1.436	-	1.066	
29.	Butukár	552	429	281	271	123	-	
30.	Costița	282	214	5	277	63	-	Színmagyar
31.	Csik	190	190	11	179	-	135	Színmagyar
32.	Csügés	1.274	1.252	501	771	8	696	Színmagyar
33.	Dávid	156	139	65	91	-	86	Magyar
34.	Dámoku	43	43	-	43	-	-	Színmagyar
35.	Diószeg	-	-	-	-	-	361	Színmagyar
36.	Diószin	1.363	1.353	528	833	-	390	Színmagyar
37.	Doftana	4.789	4.420	4.296	463	197	240	
38.	Domafalva	963	959	5	955	-	967	
39.	Dormánfalva	7.091	6.128	6.159	745	687	340	
40.	Dzsida falva	1.585	1.582	15	1.562	-	1.042	
41.	Egyedhalma	7.836	7.023	6.971	110	70	35	
42.	Erdőfalva	930	870	877	44	43	53	
43.	Esztufuj	311	16	22	289	283	212	Magyarok
44.	Fântânele	1.842	1.644	1.572	256	176	-	
45.	Farkasfalva	796	796	17	774	-	681	

46.	Ferdinand	1.129	1.114	160	961	4	-	Színmagyar
47.	Florest	372	366	10	360	-	-	Színmagyar
48.	Foksán	32.481	26.407	26.508	932	653	370	
49.	Fornikár	263	263	194	69	263	-	
50.	Forrófalva	1.785	1.777	17	1.757	1	1.441	Színmagyar
51.	Formoza	1.676	580	742	903	897	620	Magyarok
52.	Fresinoaja	111	111	-	107	-	-	Színmagyar
53.	Fűrészfalva	591	557	332	259	-	-	Magyarok
54.	Gajcsána	847	10	1	843	837	315	Színmagyar
55.	Gajdár	373	5	4	369	368	248	Színmagyar
56.	Galac	100.611	68.656	74.381	3.931	2.155	4.500	
57.	Gerlén	635	557	536	82	77	-	
58.	Glodur	119	47	21	98	72	55	
59.	Gorzafalva	3.481	3.029	1.763	1.713	375	2.026	
60.	Gutinás	588	508	432	148	72	121	
61.	Halasfalva	2.637	2.500	444	2.153	-	1.929	
62.	Herló	9.074	6.704	6.661	356	18	-	
63.	Herca	8.454	6.590	6.602	25	-	60	
64.	Herzsa	1.058	1.043	970	67	1	-	
65.	Hidegkut	257	256	245	11	-	55	
66.	Horgyest	1.316	1.063	473	814	207	411	
67.	Horlest	1.281	1.271	302	964	-	445	
68.	Husztváros	17.130	14.025	10.589	3.983	324	2.860	
69.	Izvóra	472	459	287	183	-	90	Magyarok
70.	Jászvásár	102.872	63.168	63.023	3.178	543	3.000	
71.	Jugán	716	711	10	701	-	681	Színmagyar
72.	Kalugar	1.879	1.865	21	1.853	9	2.197	Színmagyar
73.	Kalugarén	438	437	27	409	-	270	
74.	Karakló	1.095	1.084	1.052	39	7	65	
75.	Karácsonkő	29.827	20.801	20.837	999	501	150	
76.	Kápota	192	63	63	129	128	67	Színmagyar
77.	Kelgyest	1.536	1.533	27	1.506	-	1.005	Színmagyar
78.	Ketris	474	473	129	341	-	172	Színmagyar

79.	Kickófalva	446	438	10	436	-	289	
80.	Klézse	1.839	1.804	6	1.698	1	1.389	Színmagyar
81.	Kománfalva	1.428	1.151	1.158	172	80	104	
82.	Korhána	452	430	45	406	12	-	Színmagyar
83.	Korhána	410	410	62	348	-	173	
84.	Kostěj	134	134	109	25	-	36	
85.	Kozmest	1.443	1.240	1.253	190	76	124	
86.	Kövesalja	713	706	478	235	-	179	Magyarok
87.	Külsőreke- csin	854	851	11	842	-	730	Színmagyar
88.	Lábnik	730	448	104	615	280	250	Színmagyar
89.	Lécped	1.314	237	245	1.058	1.058	919	Színmagyar
90.	Lukácsfalva	3.992	3.652	3.639	167	132	11	
91.	Magosfalva	843	832	491	308	-	223	
92.	Marsinén re- zes	752	745	8	737	-	-	
93.	Máriafalva	144	144	-	144	-	124	Színmagyar
94.	Merszefalva	857	856	485	372	-	209	
95.	Mihálen	3.868	1.977	1.976	132	-	222	
96.	Miklósfalva	708	695	685	20	1	-	
97.	Mojnest	6.616	4.582	4.600	246	104	54	
98.	Moncsella	1.462	1.439	484	-	12	52	
99.	Nagypatak	406	400	13	387	-	1.575	Színmagyar
100.	Neámcs	9.475	6.876	6.892	57	17	35	
101.	Okna	12.588	11.246	9.005	2.539	184	89	
102.	Ónfalva	2.945	2.768	1.586	1.236	57	105	Magyarok
103.	Orbén	2.108	2.059	2.060	20	-	14	
104.	Orosa	648	638	638	4	4	-	
105.	Osebic K.	697	697	108	589	-	59	Színmagyar
106.	Osebic M.	309	299	243	66	7	-	
107.	Paskán	13.968	11.914	12.011	395	30	780	
108.	Petrest	875	484	443	430	111	225	
109.	Ploszkucén	1.350	1.333	130	1.220	3	700	Színmagyar
110.	Pofest	1.151	1-139	1.130	17	1	-	

111.	Pojána	770	533	91	671	212	485	
112.	Pokolpatak	319	319	36	283	-	115	
113.	Porincsel	809	639	636	28	14	-	
114.	Prála	347	124	99	248	8	-	Magyarok
115.	Prelucs	682	678	673	3	3	-	
116.	Prezest	2.025	2.012	369	1.646	-	1.409	
117.	Pusztina	1.177	171	18	1.153	-	856	Színmagyar
118.	Radukanén	3.006	2.241	779	1.573	1	930	
119.	Rákova	602	579	531	71	-	34	
120.	Rekecsin	1.981	1.774	1.552	244	24	138	
121.	Rekettyés	779	779	671	95	-	112	
122.	Réce	393	318	336	53	49	34	
123.	Ripa	98	98	42	56	-	40	
124.	Román	28.823	20.717	21.268	1.079	366	800	
125.	Rotunda	760	750	4	747	1	589	
126.	Ruzsika	81	81	-	81	-	-	Színmagyar
127.	Skéja	893	890	378	504	1	378	
128.	Sófálva	312	312	228	84	-	333	
129.	Somoska	907	906	9	898	-	-	Színmagyar
130.	Spinéni	798	791	487	297	1	-	
131.	Szabófalva	4.448	4.410	51	4.374	2	3.414	Színmagyar
132.	Szagna	1.689	1.377	706	970	272	607	
133.	Szalánc	1.761	1.728	758	998	14	715	Magyarok
134.	Szaláncka	598	591	313	278	-	178	Magyarok
135.	Szalánctorka	1.749	1.715	1.716	14	-	-	
136.	Szárazpatak	456	378	220	231	71	-	Magyarok
137.	Százkut	589	466	461	115	109	426	Magyarok
138.	Százkut város	447	285	228	113	39	-	
139.	Szerbek	387	9	16	370	369	244	Magyarok
140.	Szerbest	479	477	467	7	-	-	
141.	Szeuceszt	1.337	1.267	1.317	11	-	14	
142.	Szépváros	4.932	2.372	3.125	25	4	-	
143.	Szlobozia mél.	635	586	580	32	48	81	

144.	Sztrugár	315	147	114	163	168	125	
145.	Szücsi	17.028	10.440	10.314	2.173	57	-	
146.	Takucs	17.172	15.155	14.847	218	196	30	
147.	Talpa	622	621	337	275	-	217	Magyarok
148.	Tamásfalva	1.661	1.656	28	1.628	-	1.101	
149.	Tatros	3.493	3.470	1.689	1.769	17	411	Magyarok
150.	Terebes	425	417	88	330	1	-	
151.	Traján	1.658	1.351	971	680	-	206	
152.	Trunk	577	577	12	565	-	385	Színmagyar
153.	Tupilác	1.651	1.630	1.470	166	-	84	
154.	Turluján	368	308	307	61	60	56	
155.	Turturest	368	359	358	4	3	-	
156.	Váleá de sus	474	471	9	463	-	-	Színmagyar
157.	Váleá dráge	684	682	38	646	-	-	Színmagyar
158.	Váleá reá	438	323	308	130	114	100	
159.	Valén	547	541	77	470	-	235	
160.	Valén	1.152	1.050	1.059	79	69	50	
161.	Varnica	38	37	15	23	-	-	
162.	Vasló	15.310	11.104	11.691	167	79	-	
163.	Vidráska	935	798	786	143	131	-	
164.	Vizánteá	1.169	675	679	488	482	320	Színmagyar
165.	Vizánteá	783	772	-	-	-	-	
166.	Alexandrina	542	525	38	492	-	165	Színmagyar
167.	Butea	1.853	1.826	45	1.802	1	1.415	
168.	Gura vei	605	475	533	68	68	-	
169.	Szeketura	251	250	-	244	-	473	Színmagyar

c) melléklet⁵⁰

⁵⁰ Kimutatás a jászvásári (iași) püspökség négy moldvai esperesi kerületéről, plébániáiról és plébánosairól az 1935. december 1-i állapot szerint. Terjedelmi okok miatt nem közöljük. Lásd Vincze: Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modernkori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Id. kiad. 228–230.

d) melléklet

Szám: 80/1940

Nagyméltóságú Magyar Királyi Külügyminisztérium

Budapest

Alulírott az Erdélyi Római Katolikus Tanítók Önszegélyező Alapja, mint a Domokos Pál Péter könyvének kiadója és tulajdonosa tisztelettel kijelentem, hogy hajlandó vagyok a nevezett szerző énekeskönyveinek:

I. osztályos füzeiteiből	2290 darabot	0.50 pengő
II. osztályos füzeiteiből	1200 darabot	0.60 pengő
III. osztályos füzeiteiből	660 darabot	0.70 pengő
IV. osztályos füzeiteiből	660 darabot	0.80 pengő
V–VII. osztályos füzeiteiből	790 darabot	1 pengő
I–VII. osztályos Vezérkönyvből	150 darabot	5 pengő

árban bármelyik percben a magas Minisztérium rendelkezésére bocsátani. A szállítás és csomagolás költségei a rendelőt terhelik.

Kolozsvár, 1940. november 16.

Mély tisztelettel:
Kapros Ödön

A Gyulafehérvári Latin Szertartású Püspökség
Az Erdélyi Római Katolikus Tanítók Önszegélyező Alapja
Kolozsvár, Szentegyház u. 5. sz.

2. Rényey Viktor⁵¹ bukaresti ideiglenes ügyvivő távirata Csáky István külügyminiszternek. Bukarest, 1940. november 23. Gépelt eredeti. MOL, K 74, 27. d.

Bukarest: 1940. november 23.

15288. szám

Budapest: 1940. november 23.

Miniszter úr⁵²

51 Rényey Viktor (1891–?) diplomata. 1938. március 1-től szolgált a bukaresti követségben. 1939. december 31-től követségi tanácsos, 1940 őszétől 1941. április 1-ig ideiglenes ügyvivő.

52 Csáky Istvánról van szó.

Távirat

Vörnle követ úr⁵³
Elnöki osztály

15360/1-1940. rendeletre.⁵⁴ Domokos Pál Péter huszonkettedikén megérkezett.

Rényey

3. Domokos Pál Péter jelentése Csáky István külügyminiszternek. Bukarest, 1940. november 28. Kézírásos eredeti. MOL, K 63, 259. cs., 1940-27/7. t.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod személyes rendelkezése alapján időre elkészítettem a tájékoztató iratokat és azokat fontos mellékleteikkel együtt mély tisztelettel felterjesztem:

1. A melléklet első lapja 34 helységet sorol fel. A román népszámlálás alapján van összeállítva. A magyar nyelvűek számsora 1880-ról 103-ra fogy. A zölddel áthúzott községekben jártam. A számsor után írt név az illető helységben élő megbízható ember. A számsor alatti nevek hordozói a budapesti eucharisztikus kongresszuson voltak.

2. A vallási földrajz érzékeltetésére csatolom Bacau és Roman megyék vázlatos, Lükő-féle⁵⁵ térképét, amelyekbe egy-egy egyházközséget (plébánia meg filiák) egy színnel bejelöltem. Magát a plébániát bekerítettem, számmal láttam el, és a hozzátartozó filiákat is hasonló számmal jelöltem meg.⁵⁶

3. A 6 következő lap az egyes plébániákat és filiákat mutatja a román népszámlálás tükrében.⁵⁷

53 Vörnle János (1890-?) diplomata. 1938. december 13-tól 1941. szeptember 15-ig a külügyminiszter állandó helyettese.

54 Nem találtuk meg.

55 Lükő Gábor (1909-2001) néprajzkutató. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bukarestben végezte el. 1937-1945 között a debreceni Déry Múzeum munkatársa volt. 1936-ban jelent meg a moldvai csángókról írt gazdag monográfiája néprajzi adatokkal és térképmellékletekkel.

56 Nincs a jelentés mellett, nyilván ugyanaz, mint a 4. sz. irat b) melléklete.

57 Nincs a jelentés mellett, nyilván ugyanaz, mint a 4. sz. irat a) melléklete.

4. A melléklet következő lapja a moldvai minorita rend szerzeteseinek névsorát tartalmazza, feltüntetve a szerzetesek korát is.⁵⁸

5. Mellékelem a moldvai minoriták 1935. évi „schematizmusát”.⁵⁹

6. Mellékelem a moldvai püspökség papjainak és plébániáinak névsorát tartalmazó „Almanachult”.⁶⁰

Nagyméltóságod utasítása óta íme ez a végzett munkám.

Alázatosan jelentem, hogy szerdán, 1940. november 27-én este átadott térképanyagon a moldvai magyarok által lakott helységek bejelölését a mai napon megkezdtem.

Tiszteletteljes jelentésem tudomásulvételét kérve vagyok Nagyméltóságod szolgálatkész híve:

Bukarest, 1940. november 28.

Domokos Pál Péter

a) melléklet

Az 1930. évi román népszámlálás adatai szerint:

Ezer léleknél többet számláló helységek:

Helység neve	Össz-lakosság	Román fajú	Ortodox	Magyar fajú	Magyar nyelvű	Magyar nyelvű	Római katolikus
<u>Luizi-Călugăr</u>	1879	1865	74	21	9	1800	1853 ⁶¹
<u>Ploscuteni</u>	1350	1333	154	130	3	1185	1220
<u>Pustiana</u>	1177	171	25	18	-	1146	1153 ⁶²
<u>Lespezi</u>	1314	237	253	-	1058	1053	1058 ⁶³

Nyolcszáz és ezer lélek között

	1676	580	574	742	897	903	903
<u>Unguri</u>	847	10	10	1	837	837	843 ⁶⁴
<u>Fundu-Răcăciun</u>	854	851	18	11	-	833	842

58 Nem találtuk meg.

59 Nincs a jelentés mellett, nyilván ugyanaz, mint az 1. sz. irat c) melléklete.

60 Nem találtuk meg.

61 Kézirással bejegyezve egy elmosódott és olvashatatlan név.

62 Kézirással bejegyezve: „Bartis József”.

63 Kézirással bejegyezve: „Simó Józsi Anti”.

64 Kézirással bejegyezve: „Pogár János”.

Hatszáznál több lélek

Grozești	3481	3029	2769	1763	375	676	1173
Onești	2945	2768	2100	1586	57	672	1236 ⁶⁵
Dărmănești	7091	6128	6276	6159	687	665	745
Vladnic	730	448	122	104	280	608	615 ⁶⁶
Băcău	31138	19461	24598	19091	822	603	1893 ⁶⁷

Négyszáz és hatszáz között

Focșani	32481	26407	28225	26508	653	579	932
Târguocna	12588	11246	11656	9005	184	543	2539
Jași	102872	63168	75885	63023	543	496	3178
Vizanteamon.	1169	675	679	679	482	488	488 ⁶⁸
Piatra Neamț	29827	20801	23865	20839	501	450	999
Târgutrotuș	3493	3470	3064	1689	17	424	1796
Osebițiluizical.	697	697	295	108	-	402	589
Corhana	452	430	41	45	12	401	406

Négyszáznál kevesebb, 100-nál több lélek

Gaidar	373	5	6	4	368	367	369
Sârbi	387	9	19	16	369	366	370
Roman	28823	20741	24093	21268	366	284	1079
Stufu	311	16	28	22	283	283	289
Podul Țiopolui	686	412	415	417	257	266	185
Racila	480	234	233	235	235	235	235
Fântânele	498	477	301	98	20	196	399
Năsoesti	315	147	147	114	168	168	163
Bălăneasa	593	284	292	422	167	167	171
Geoseni ⁶⁹	1363	1353	1227	528	-	135	833 ⁷⁰
Călugareni	438	437	310	27	-	127	409
Butucari	552	429	429	281	123	123	271
Valea-rea	438	323	319	308	114	119	130
Sascut	589	466	472	461	109	103	115

65 Kézírással bejegyezve: „Bertalan Sándor”.

66 Kézírással bejegyezve: „Pogár Antal”.

67 Kézírással bejegyezve: „Sághi István”.

68 Kézírással bejegyezve: „Antal István”.

69 A táblázatban aláhúzott településnevek az eredeti dokumentumban zöld színű tollal aláhúzva.

70 Kézírással bejegyezve: „Baka István”.

Trunk-Galbenből: Szabó Ferenc, Szabó Ferencné, Szabó István, Szabó Mihály, Benedek Péter, Benedek Péterné. Forrófalváról: Kancsal Mihály, Kancsal Mihályné.⁷¹

4. Domokos Pál Péter jelentése Csáky István külügyminiszternek. Bukarest, 1940. december 8. Gépelt eredeti. MOL, K 63, 259. cs., 1940-27/7. t.⁷²

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

A kézdivásárhelyi csatlakozó rész hiányával számomra kiadott katonai térképanyagon a csángómagyarok által lakott helységeknek a román népszámlálás alapján való bejelölése azért nem lehetséges, mert a térképeken az új nevek nem szerepelnek. Hiába keresem például a Beszterce jobb partján lévő Ferdinánd községet, Corhanat, Osebitii Luizi Calugarat, Alexandrinat stb.-t, nincsenek meg. A mégis megejtett bejelölés tehát nem fődí teljesen a valóságot.

Romániában egy politikai község több faluból, utcából áll. Minderről a Monitorul Oficial 1939. évi 89. száma tudósít. Az ott felsorolt politikai községek mellett fel vannak tüntetve az összetevő falvak is. Csak ennek a Monitorul Oficialnak útmutatása alapján láthatjuk azokat az összefüggéseket, melyek a népszámlálókát vezették. Összefüggő nagy magyar községeket, mint Valea Seaca (Bogdánfalva), Faraoani (Forrófalva), Cleja (Klézse) stb. jelentéktelen apró részekre bontanak. Így Valea Seaca = Albeni, Buchila, Damoc, Floresti, Frasinoaia, Larguta, Rujinca, Valea Seaca. Vagy pedig önálló, szintiszta magyar községeket nagy lélekszámmal rendelkező román községekbe olvasztanak be, mint például Bacauba Gharaesti, Serbanesti és Podul de Fier; vagy Bogdanestbe Bahna⁷³ (Völcsök), Nicoresti (Sztítás), Satul Nou (Újfalu); vagy Targu Trotusba (Diószeg) és Pargaresti (Szőlőhegy) nevű helyeket.

A Monitorul Oficial említett száma alapján egy jegyzéket állítottam össze és abban feltüntettem az összes községeket, melyek minket magyar szempontból érdekelnek. A jegyzéket 1. szám alatt mellékelem. Mellékelem 2. szám alatt eme jegyzék alapján zöld és piros tintával bejelölt magyarlakta

⁷¹ Kézírással bejegyezve a szövegbe.

⁷² Megjelent: Vincze, 2004. 226–239.

⁷³ Sic! A település egyéb névváltozatai: Bahána, Bohána.

falvak 4 darabból álló térképanyagát. A zöld tintával jelölteket a román népszámlálás is magyar nyelvűeknek mondja. Hogy a zöld színt könnyebben észre lehessen venni, a zöld alapszínű térképen, mindeniket piros vonallal érzékelhetővé tettem. A csak pirossal jelölt falvakról én személyes meggyőződéseim alapján tudom, hogy magyarlakta helyek.

A katonai térképeken fel nem található helységek feltüntetésére román térképek alapján én állítottam össze egy primitív térképet, melyet Bacau vármegye eredeti térképével együtt 2. b. szám alatt itt mellékelek. A tintával való jelzések jelmagyarázata:

..... = 10-15 lélek

----- = 50-100 lélek

———— = 100-130 lélek

———— = 300-500 lélek

A hullámos vonal 500-1000 lelket, a bekerített helység 1000-nél több lelket jelent. Mind a katonai, mind a saját térképemen a román népszámlálás „magyar anyanyelvű” rovatát érzékeltetem.

A bemellékelt térképanyag és adatszerű kimutatás alapján a Magyar Térképészeti Hivatal készíthetné el helyesen a moldvai magyarok által lakott helyek tökéletes térképét. A munkát dr. Rónay András⁷⁴ irányíthatná. Ő foglalkozhatnék tudományosan a kérdés tervszerű megoldásával is. Nehéz helyszíni kérdésekben rendelkezésre állok.

3. szám alatt alázatosan mellékelem a radautzi városházára kifüggesztett „Hirdetés” eredeti szövegét fordításával együtt. Ennek alapján a moldvai magyarokat lehetne optálásra bízni.

Hogy az optálásra hajlandók volnának-e, azt a helyszínén kellene megkérdezni. Ezt a tájékozódást a legközelebbi feladatomnak fogom tekinteni. Ugyanakkor a mozgalom lebonyolítására alkalmas emberek után is érdeklődöm.

Nem lehetne-e fontolóra venni a Bihar megyei görögkatolikusok és moldvai katolikus magyarok kicserélését? Vajon a Szentszék nem látná-e örömmel ezt? Márton Áron⁷⁵ püspök úr önagyméltóságát meg fogom kérni, hogy ez ügyben tájékozódjon az itteni pápai nunciustól, feltárván Őeminciája előtt a moldvai való helyzetet. A bihari görögkatolikusok moldvai magyarokkal való kicserélésének gondolatát a nagyváradi utamban szerzett

74 Rónai András (1906-1991) geográfus. 1940-1945 között az Államtudományi Intézet igazgatója.

75 Márton Áron (1896-1980) egyházi főméltóság. 1939. február 12-től haláláig gyulafehérvári katolikus püspök.

ismerős moldvai missziós papok, moldvai származású minorita szerzetesek nagyban elősegíthetnék.

Lujzikalagor, Ploscuteni, Pustiana és Frumoasa községek számára, melyeket a román népszámlálás is 1000-nél több lelket számláló, magyar anyanyelvű községeknek ismer el, és katolikusként mond, nem kellene-e Rómától sürgősen magyar papot kérni?

Ismételten mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy amennyiben a bukovinai magyarság hazatelepítése előbb valósul meg a moldvai magyarok hazatelepítésénél, úgy a múlt felterjesztésemben említett két ifjú káplánt szíveskedjék segítőtársainkként Moldvában tartani.

Mellékletem második példánya Balla Pál⁷⁶ öméltóságának szól.

Tiszteletteljes jelentésem tudomásulvételét és Nagyméltóságod további rendelkezéseit alázatosan kérve vagyok szolgálatkész híve:

Bukarest, 1940. december 8.

Domokos Pál Péter

a) melléklet⁷⁷

b) melléklet⁷⁸

c) melléklet

Hirdetés

Románia

A radauczi polgármester
5935/1940.

A belügyminiszter 1940. november 14-én 19437/1940. A. szám alatt kelt rendelete alapján a közönség tudomására hozzuk a következőket: minden

76 Balla Pál (?-?) állami tisztviselő. 1939–1944 között a Miniszterelnökség II. B. osztályának vezetője. A II. B. ügyosztály a külföldön élő magyarok ügyeivel foglalkozott.

77 Moldva katolikusok által lakott falvai az 1930. évi népszámlálás alapján. Terjedelmi okok miatt nem közöljük. Lásd Vincze: Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Id. kiad. 230–239.

78 5 db. térképszelvény. Technikai okok miatt nem közöljük. 1) Bukovina osztrák-magyar katonai térképe. 2) Moldva osztrák-magyar katonai térképe. 3) A Román megyei katolikus falvak Lükő Gábor által szerkesztett térképe Domokos Pál Péter magyarázataival. 4) A Bákó megyei katolikus falvak Lükő Gábor által szerkesztett térképe Domokos Pál Péter magyarázataival. 5) A moldvai katolikus falvak Domokos Pál Péter által szerkesztett térképe.

magyar fajú személy jelentkezzen a közjegyzőségeken, vagy az illetékes járásbíróságokon 1941. február 28-ig, és adjon nyilatkozatot, mely szerint a bécsi döntőbírószági határozatok alapján magyar állampolgárságra optál. A nyilatkozatot három példányban kell kiállítani.

A nyilatkozatok két példányával az optáns az illetékes helyeken – falun szolgabíróság, városon rendőrség – jelentkezik, melyeknek alapján a hatóság határátlépési igazolványt ad.

A lakosság eme jogának gyakorlásával egyidőben elveszíti a román állampolgárságot; köteles ügyeit elintézni, vagyonát likvidálni, és a bécsi döntés napjától (1940. augusztus 30.) egy éven belül családjával együtt elhagyni az országot.

A rendőrség és szolgabíróság a határátlépési igazolvány kiállítása előtt minden optánstól megköveteli:

a) a Pénzügyigazgatóság bizonyítványát, mely igazolja, hogy az illető adóval nincs hátralékban;

b) a Járásbíróság bizonyítványát, hogy ellene nem folyik bűnügyi eljárás;

c) hogy ingatlankönyvét teljesen hozza rendbe.

Az optáns a román állampolgárságról való lemondó nyilatkozatának beadása pillanatától kezdve a román területen idegen állampolgárnak tekintetik. Az az optáns, aki egy évi határidőn belül el nem hagyja az országot, kidobatik, ha kell, erőszakkal is Magyarországra.

d) melléklet⁷⁹

5. Domokos Pál Péter jelentése Csáky István külügyminiszternek. Bukarest, 1940. december 19. Gépelt eredeti. MOL, K 28, 162. cs., 270. t., 16326/1941. sz.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

1940. december 9-én vitéz Rényey Viktor követségi tanácsos úrtól engedélyt kértem és kaptam egy Csík és Háromszék megyébe való utazásra azal a céllal, hogy legfőképpen a Moldvából hazajött Péter Gergellyel vegyem fel a kapcsolatot, és kérdezzem meg a Moldvában általa ismert emberek nevét; keresnék meg másokat is, akikről tudom, hogy moldvaiakkal kapcsolatot tartottak.

⁷⁹ Az c) mellékletben feltüntetett dokumentum román nyelvű szövege. Nem közöljük.

A kért és megkapott engedély alapján 1940. december 12-én útnak indultam és bár utamon végig beteg voltam, mégis teljes eredménnyel jártam, amint az alább következő tiszteletteljes jelentésemből kitűnik:

Brassóban az első utam az apácazárdába vezetett, ahol még 1939-ben Varga Veronika lespez-i; Maior Luca faraoan-i; Kancsal G. Borbála faraoan-i; Martinka Mária sabaoan-i, Fazakas Anna racila-i és Varga Mária lespez-i leányok szolgáltak, illetve szerzetesnői pályára készültek. Ezek már mind szétmentek, az apácák a felfordult világ miatt hazaküldötték őket. Csupán kettőt küldtek át Bukarestbe, a Pitar Mos utcai zárdába. A brassói főnöknő egy Varga Francisc nevű katolikus pappal tartott kapcsolatot. Ez a pap szálította számára a leányokat. A főnöknő kellemesen és szívesen emlékszik meg a papról.

A főnöknőtől azt kérdeztem, nem lenne-e hajlandó 10-15 moldvai csángómagyar leánykát intézetébe felvenni, akár apácajelölt, akár cseléd címen, őket ellátni és egy-két év alatt a magyar írás-olvasásra megtanítani és őket magyar öntudatra ébreszteni. A főnöknő választ visszautazásom napjára, keddre ígért.

Másnap a prázsmári határnál az idemellékelt határfőnöki irattal átléptem a határt. (1. szám alatt mellékelve).⁸⁰ A magyar katonák diplomata útlevelém ellenére sem szívesen engedtek át.

Sepsiszentgyörgyön a királyi tanfelügyelőségen megállapítom, hogy Péter Gergely valóban Illyefalván van. Azonnal Illyefalvára utazom, Péter Gergelyt megtalálom és megkérem őt, hogy visszatérésem napjára, december 17-re írjon egy jelentést munkájáról és nevezzen meg embereket, akiben lehet bízni, és akikkel a felvilágosító munkát el lehet kezdeni.

Sepsiszentgyörgyről Kézdivásárhelyre utaztam és az ottani gimnáziumban találtam a grozest-i (gorzafalvi) néhai Frenkó Istvánnak fiát, ki most V. gimnazista. A fiúcska mondja, hogy özvegy édesanyja otthon van Grozesten. Az asszonyt személyesen ismerem, volt csendőrmester értelmes özvegye. Munkánkba okvetlenül bekapcsolható.

Kézdivásárhelyről másnap Csíkszeredába utaztam. Csíktaplocán András Gyárfás nevű géplakatostól megtudtam, hogy a Bacau megyei újfalvi Gál József nevű kántor minden évben kijár hozzá gépjavítás és vásár ügyben, hogy ez a Gál megbízható, rendes magyar ember. Ugyanabból a faluból jár ki még Ferencz György nevű ember is. Csíkszeredában a bákói Sághei István építész fiával is találkoztam.

80 Nem találtuk meg.

16-án este Csíkszeredából Sepsiszentgyörgyre utaztam. Másnap Péter Gergely a tanfelügyelőség engedélye alapján valóban feljött a megjelölt helyre és jelentését elhozta. A jelentést eredetiben 2. szám alatt idemellékelem. Péter jelentése végén szereplő nevek az egyes gazdák birtokát tüntetik fel.

Péter jelentéséből könnyű látni, hogy munkánk központja Varga Ferenc (Francisc Varga) pusztinai plébános. Ez az ember – nem tudni, mi módon – öntudatra ébredt. Öntudatra ébredése Péter Gergelynek szóló levelezőlapjából, román nyelvű leveléből is kitűnik. Ezeket csillaggal megjelölt fényképével és a román nyelvű levél magyar fordításával együtt 3. szám alatt mellékelem.

Másik fontos ember a már általam is említett Demse klézsei származású, most hadikfalvi káplán.

Harmadik emberünk pedig Bodó György földműves. Ennek is román nyelvű levelét annak magyar fordításával együtt 4. szám alatt idemellékelem.

Csatolom 5. szám alatt dr. Németh Kálmán Péter Gergelytől származó jellemzését. Hangsúlyozom, hogy Németh társainak, a bukovinai magyar papoknak is teljesen egybehangzó véleményük van a Péter véleményével. A híveitől elszökött Németh munkásságát az egész ügyre károsnak tartom.

Brassóba visszatérve a fent említett apácafőnöknő válaszáért mentem. A főnöknő elvállalja a leánykakat. 10-15 leány jöhetne számításba, kik nem haladták meg 14-18 életévüket. Ellátásukért személyenként, havonként 1500 lejt kíván. Ezenkívül minden leánykát fel kellene öltöztetni, mert csángó ruhájukban feltűnnének. Felöltöztetésükhöz 3 ing, 3 nadrág, harisnyák, cipők, legalább két rend ruha és kabát kellene. Ágyneműről is gondoskodni kell.

Nagyméltóságod óhajának megfelelően a felvilágosító, öntudatosító munkához hozzá lehet fogni a Péter jelentésében szereplő emberek segítségével és a Brassóba hozandó leánykák céltudatos tanításával.

Halaszthatatlan egy Pesten megejtendő személyes beszélgetés.

Tiszteletteljes jelentésem tudomásul vételét kérve vagyok Nagyméltóságodnak szolgálatkész híve:

Bukarest, 1940. december 19.

Domokos Pál Péter

6. Domokos Pál Péter pótjelentése Csáky István külügyminiszternek. Bukarest, 1940. december 20. Gépelt eredeti. MOL, K 28, 162. cs., 270. t., 16326/1941. sz.

Pótjelentés

Ma, 1940. december 20-án megjelent nálam a bukaresti magyar követségen Puskás György Lujzi-Kalugar-i lakos. Ő Budapesten, a Miniszterelnökségen 1940. november 26-án azt az utasítást kapta, hogy minden ügyéلبajával engem keressen fel. Az utasítást neki Balla Pál és Bonczos Miklós⁸¹ öméltóságuk kihallgatása után Süllösdy miniszteri titkár adta.

Puskás György, kit régen ismerek, a következőket adja elő:

Donáth György⁸² képviselő Budapest székesfővárostól 10.000 pengőt szerzett a moldvai csángómagyarok számára vásárlandó rádiókra. Ezt az összeget karácsony táján Puskás a bukaresti követségen Domokos Pál Péternél kapja meg. Az egyes falukban, ahová a rádiókat vinnék, névsorokat állítának össze, melyekkel a rádió árának összehozását lehetne igazolni. A névsorok el is készültek: Kalugarban, Lészpeden, Gorzafalván, Szakaturában, Gajdárban és a Román megyei Jugánban.

Elmondja továbbá Puskás, hogy Kalugaron, Pál József prédikálás helyett a szószéken politizál. Arról beszél, hogy a hívei ne készülődjenek Magyarországra, mert ott a grófok mértékkel adják majd a kenyeret. Kellett nektek Axa, így axa, úgy axa, rég mondtam, hogy ne beszéljeteك magyarul. Most már nem is szabad magyarul beszélni még a családban sem, mert aki magyarul beszél, azt „becsomagolják és Magyarországra küldik”. A pápánál lépéseket akar tenni, mondván, hogy a moldvai katolikusok nem magyarok, nem is voltak soha magyarok, hanem már Moldva megalapítása előtt ott élt földműves nép, mely lakóhelyéről nem akar elmozdulni soha. Minden csángómagyar arról panaszkodik, hogy a pap a templomban nem a vallásról és Istenről, Jézusról és a Szentekről beszél, hanem mindig arról, hogy ők nem magyarok.

81 Bonczos Miklós (1897–1971) állami tisztviselő, politikus. 1938–1942 között belügyi államtitkár, egyúttal 1940-től a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottság vezetője. 1942–1944 között igazságügyi államtitkár, majd a Lakatos-kormány belügy-minisztere.

82 Donáth György (1904–1947) politikus. 1938-ban csatlakozott az Imrédy Béla nevével fémjelzett Magyar Élet Mozgalomhoz, amely 1939-ben a kormányzó Nemzeti Egység Pártjába olvadva, Magyar Élet Pártjaként alakult újjá. 1939–1944 között a MÉP országgyűlési képviselője.

Íme, ezek voltak Puskás György közlendői.

Bukarest, 1940. december 20.

Domokos Pál Péter

7. Papp Gábor bukaresti követségi titkár levele Balla Pálnak, a Miniszterelnökség Kisebbségi osztálya vezetőjének. Bukarest, 1940. december 21. Gépelt eredeti. MOL, K 28, 162. cs., 270. t. 16326/1941. sz.

Magyar Királyi Követség

165/1940. főn. szám

Kedves Barátom!

Bukarest, 1940. december 21-én

Titkos!

Domokos Pál Péter legutóbb Erdélyben rövid körutat tett, hogy moldvai ismerőseivel érintkezést találjon. Beszámoló jelentését idezártan küldöm. Az eredeti mellékleteket Bárdossy követ úrnak küldtem meg.

Szívélyesen üdvözlő őszintén tisztelő híved:⁸³

Papp Gábor

3 melléklet

a) melléklet⁸⁴

b) melléklet

Péter Gergely jelentése. 1940. december 17.

Mikor a Szent László Társulat megbízásából beléptem Moldova földjére, „Istenem, segíts meg!” sóhajtása után elhatároztam, hogy ha már nem működhetem mint tanító nyilvánosan a magyarság érdekében Erdélyben, nem látok semmi jövőt sem magam, sem családom számára, legyen, amint az Isten akarja, dolgozni fogok úgy, ahogy tudok, az itteni csángómagyarok között, közöttük, velük, értük és mindnyájan magyarokért. Ha nem élt volna, és ne élne ma is bennem az a keserűség, vagy talán bosszú azért a sok szenvedésért, melyet magyarságomért, egyenességemért oláh részről ért engem, talán nem is lett volna bennem akkora erő, hogy magam mindenre elszánjam. Csak az a tudat, hogy halálos, majd életfogytiglani sóbányai munkára való ítélesem következtében kitiltásom az összes iskolából oly erőt

83 A levél hátoldalán lévő pecsét szövege: „Magyar Királyi Miniszterelnökség. Érkezett: 1941. január 9. 55. szám. Biz. M. E. II. b. Előirat: 1 melléklet.” Az első oldalon kézírásos bejegyzés olvasható: „Ikt. biz. Sükösd”

84 Lásd az 5–6. sz. iratot.

kölcsönzött nekem, hogy sokszor csendes perceimben a félelem fogott rajtam erőt, mire vállalkoztam. A jó Isten velem volt, és erőt adott mindig addig, míg szabadság utáni vágy győzött és én, habár az utolsó percekben is, de szerencsésen hazavergődtem Illyefalvára, hogy most már szabad magyar földön működhessem édes magyar nyelvünkért és szeretett hazánkért. Vágytam a szabadság után, és sok-sok ezer ilyen vágyódás kísért utamon hazáig, hogy itthon is amit lehet, tegyenek meg értük, azokért, akik vágyának valami után és nem is tudják, voltaképp mi is az, mert nekik hazájuk nem volt, nyelvük megrongyolódott, vagy elsikkadt egészen, de büszke, hogy még nem oláh.

1937. november 3-án érkeztem Bogdánfalvára, Bákó városától délre a hegyek között. A sár és esőtől alig vonszolván magam, a plébánián jelentkeztem, hogy engedélyt kérjek kegyszereim és imakönyveim árulására. Nagy örömömre a harangozó bukovinai lévén, mint atyafit fogadott és ajánlott be Pál Péter plébánosnak. Engedélyt megadta, és én házalhattam nyugodtan, lassan és szállásra is mindig a harangozóhoz tértem vissza. Egy alkalommal orgonáltam a misén, mire a plébános bővebben kezdett érdeklődni felőlem. Összebarátkoztunk, onnan nem engedett el, hanem utaimról mindig oda tértem vissza, neki kocsisa, írnoka és sokszor ministránsa voltam. Így jártam be már az első hónapban Bogdánfalvát, Ferdinándot, Sospatakot, Trunkot, Kalugerát, Barát és más falvakat. A nagy hideg beálltával nem mozoghattam. Cipőm elszakadt, ruhám rongyolódott volt, vártam, hogy küldenek hazulról bár fehérneműt. Pénz az nem volt. Alig-alig tudtam annyit összegyűjteni, hogy bár élelmemet biztosítsam. Papom valóban felhasználta, amire csak lehetett, de egyébről nem sokat gondolkodott. Sikerült azonban kivívnom, hogy Trunk faluba (Galbeni) küldött ki kántornak az öreg Róka Márton helyébe, kinek 3000 lejt ígértünk, ha otthagyja helyét. Trunk, hivatalos nevén Galbeni falu, körülbelül 710 lelket számlál, ahol sikerült lábamat megvetni. Kicsi sütőházacskában húztam meg magam, ahol később esténként a férfiak serege keresett fel. Megszerettek és én végezhettem a rám bízott munkát ott és a környéken eredménnyel majdnem három évig. A környék falvaikban ismerősöket szereztem. Megismertem papjaikat is. Sajnos róluk csak rosszat írhatok, mert akadt olyan is, mint a klézsei Hoyden páter, aki nem engedte árusítanom semmit. Így aztán ismerőseim útján annál több naptárt és imakönyvet osztottam ki. Kitűnő jó barátnak bizonyult Mesterke András postás. Mindent megtett volna, sajnáltam és félttem hivatalának elvesztésétől. Jó anyag volt Minucz deák is, leányával, Kósa Ferencnével. Sokkal kevesebbet tett Beján Márton (három keresztnél) és Trunkból ide férjhez ment ismerősök. Így voltam Kákova és Nagypatak

lakóival is. Ezen két faluban a magyarfaló Romila Bonaventura páter a plébános. Sokszor megüzente, hogy eltakarodjam a csángók közül, mert ha nem, elfogat. De mégis ő volt, aki 1939. április 23-án vendégem volt az akkor már újonnan felépített kántori lakásban. Nagyon udvariasnak, kimértnek, de és⁸⁵ vidám beszédűnek ismertem meg. Sok jót nem mond híveiről. Annál több rosszat. Vadak, részegesek, és neki szót nem fogadók. (Neki!!). Egyébként sok a vasutas e falvakból. Talán a legtisztábban e két faluban beszéltek. Trunk utánuk jön. Sokszor voltam Diószén községben is. Itt jó ismerőseim, barátom Baka András és Bodó András voltak. Valén és Vladnik falvak plébánosa Weber (német) azt mondogatta, hogy az ő hívei nem magyarok ugyan, de nem is oláhok. Calugera (Kaluger) nagyközségben többször fordultam meg. Az öreg kántor és veje jó magyarok, anyanyelvüket szeretik. Lespeziek sírtak, mikor a nyelvhasználatot eltiltották. Frenku a kántor (1940. augusztus). Prezesten találtam meg a kétnyelvű, Jassyban nyomtatott katekizmust⁸⁶ és átadtam dr. Sándory Mihálynak. Mindig és minden alkalommal megkerestem, hogy őket mindenütt biztassam, bátorítottam, mint már ezekről sokszor kimerítő leírást adtam. Ugyanígy 1939. augusztus-szeptemberében végigjártam az összes nagyobb falvakat. Hozzávetőleges népszámlálást csináltam. Melyet ugyancsak Sándory Mihály úrnak adtam át.

Galbeni (Trunk) falucska volt a központ. Ide jöttem, innen mentem utaimra. Az ittenieket magyar énekekre tanítottam, templomukban legtöbbször magyarul, sőt énekkarban 4 szólamú énekeket is énekeltünk. Dr. Sándory Mihály személyesen győződött meg erről 1940 nagyszombati feltámadási szertartáson. Soha ilyen egyöntetű imádságot még nem hallott. Ebben a faluban több jóézésű magyar ember van. Így Bodó Mihály Józsefé (Csikinek is nevezik), ennek bátyja Bodó Gyurka írni-olvasni tud magyarul és fiával együtt. Benedek Péter ugyanígy. Szabó Ferenc elhanyagolta gazdaságát és gyermekeit is. Fia Mihály a jassii szemináriumban van. Istvánt hegedülni tanítottam, meg csárdásokra, énekekre. Szabó Ferenc veje, Pista Ferenc, nem a legmegbízhatóbb. Szabó István jó magyar, önérzetes. Ír, olvas kitűnően. Levelemre nem válaszolt még. Levelezést folytatok: Bodó Mihály J. (Csikivel), jómódú gazdával, aki kevés beszédű, egyenes ember. Lehet összeköttetést csinálni Bodó Gyurkával J. (Giurgi Budau Joja), esetleg Benedek Péterrel. Pista János második felesége miatt nem eshetik számítás-

85 Sic!

86 Az 1866-ban megjelent román–magyar kétnyelvű katekizmusról van szó. Lásd Elemi hittan a római katolikus hitű ifjúság hasznára. Kérdésekben és feleletekben püspöki engedelemmel. 1866.

ba, de a névsorban valószínűleg ott lesz a költözők között. Bodó Gyurka összeköti Szamoskát, Csikot, Klézsét, sőt, Rekecsént is. Sőt, Ferdinándot is, mert a jelenlegi bíró egy berecki származású kántor (gyengén beszél magyarul), legionár a komája, nem rossz ember. Bogdánfalván esetleg Petrás János lenne az az ember, akit meg lehetne bízni. Jó anyag Pál Ferenc is. (Kádár). Pusztinán van Varga Ferenc fiatal, szabófalvi születésű páter, vele nyugodtan lehet értekezni (magyarul is!), említhető a nevem is. Szabófalván Minucz János szerzetes pap (klézsei Minucz fia) jó csángómagyar. De lehetőleg senki más ne hallja. Diószénben Baka András legionista volt, ugyanígy a lespezi Frenku is. Más megoldás: Andrásfalván, Bukovinában volt Demse nevű káplán, klézsei származású, biztosan tesz, amit csak lehet.

Minden munka és fáradtság hiábavalóvá válik, ha csak arról van szó, hogy az megy, aki akar. Ki hagyja jó szívvel rokonságát, apját, anyját és menjen idegenbe? Hanem a megoldás az lenne és helyesen köteleztetni az egészet. Cseréljenek! Mennyi egészséges család! Mennyi apró csillogó szemű gyermeket kapnánk! Ha így nem lehetne, ajánlom híresztelni, hogy az orosz fog jönni oda. Nem marad hatás nélkül. Hogy oláh hitre kell térjenek stb. Ez mind valószínű és valóság is lehet, így nem vétünk az igazság ellen sem.

Bodó Gyurka, Benedek Péter, Bodó János (csizmár), Balán Antal, Faraoani András trunkiak jelentkeztek, hogy ők bármikor jönnének. Csiki Bodó Mihály Németországba iratkozott be. Ő is felkereshető.

Majdnem 3 éves ottlétem alatt rettenetes sokat szenvedtem a községi elöljárók és csendőröktől. De rendesen fizettem. Augusztus 31-én elfogatási parancs elől menekültem haza. Hála a jó istennek, munkálkodhattam szívem szándéka szerint, kölcsönt adhattam vissza, és bízom, hogy fog jönni idő, amikor még fizethetek valamit vissza a huszonkét elrontott évemért azoknak, akik nem érdemlik meg, hogy rájuk köpjünk.

Befejezésül megjegyzem még, hogy ha megbíznak valakit, fizessék is meg (bocsánatot kérek nyíltságomért), mert az önzetlenséget kevesen ismerik.

c) melléklet

A Varga plébános levelének fordítása:

Visszatértem régi plébániámba, Galbenibe, s itt Bodó Mihály néniéknél⁸⁷ állapodtam meg, akiknél családtagként érzem magamat, s mi mind ez az egy család Péter Gergelyre gondolunk, ki már nincs a mi körünkben, hanem

87 Sic! Így az eredeti szövegben is. Valószínűleg a „Bodó Mihály néniénél” elírása.

más vidékre ment. Dacára a távolságnak, mi nem felejtethjük az együtt töltött időt. És ha nem közölhetjük előszóval gondolatainkat, egyelőre meg kell elégednünk azok papírra való rögzítésével, remélve, hogy egyszer valamikor, ha a lehetőségek megengedik, szavakban is elmondhatjuk. Mindannyian jól vagyunk. Ezt a levelet azon az asztalon írjuk, amelyiken Húsvét hetében anynit gyönyörködtünk a szép könyvekben stb. Azok a képek a múlt levéltárában maradnak, melyek sohasem töröltetnek ki, hanem szívemből kívánom, hogy minél előbb megélnéülve visszatérjenek. Azért jöttem Gálbenbe, mert Budau úr éppen útra készen állott Németország felé. Útja mégis elmaradt. A dolgok más irányt vettek. Bodó úr arra kéri, írná meg, hogy mit csinál a szomszéd nyugdíjas. Reméljük, hogy Húsvétkor meglátogat. Sokkal nagyobb meglepetést jelentene idejövetele, mint az enyém a kedves galbeniek számára. Kántor és igazgató úr! Csodálkozom, hogy leveletem nem kapta meg. Azt sem tudom, hányszor írtam már. Franciául (!) az ön anyanyelvén is írtam. Kapni csak egy 1940. október 4-i levelet kaptam.

Mit csinálnak? Hogy vannak? Biztosan rendez egy szép karácsonyi ünnepséget! Biztosan jobban sikerül, mint itt a tavalyi. Minden joguk megvan az ünneplésre, megkönnyebbült lélek, a nagy nap ható ereje és az úr születése.

A legboldogabb karácsonyt kívánja a közeli viszontlátás reményében a család. Választ várva:

1940. december 10.

FRP Varga-Giurgi Mihai Budau

Közös életünk emlékeként küldöm ezt a két fényképet

d) melléklet

1940. december 4.

Drága Barátaink!

Október 25-i levelére sietek válaszolni. Egészségesek és jól vagyunk. Nagyon örvendettünk levelének tartalmán, hogy az önök vezetői olyan helyesen rendezik a dolgokat. Hisszük, hogy mind az ön, mind gyermekeinek elrendezési ügye teljes megelégedését váltotta ki, s a házunkban annyiszor kifejezett célját elérte.

Írja, hogy úgy gondolja, mi már elfelejtettük önöket. Erre sohase gondoljon. Mi csak akkor felejtjük el magukat, amikor a temetőbe visznek. Mi tudjuk, hogy barátok, sőt, több mint barátok, testvérek voltunk, s az igaz barátok egymást nem felejtetik.

Mikor leveléből az elfelejtés szavait olvastam, nekem is, feleségemnek is szeme könnyel telt meg, s levelét sokáig nem tudtam tovább olvasni.

De hagyjuk ezeket. A földrengésről írok, mely sok kárt okozott, de már ki is javítottam a kárt, egy pár ezer lejjel. A mezei munkát befejeztük. Jó termésünk volt, és mindent behordottunk. Az idő hideg, de jó. Mit hallottak a rádióban? Nálunk a földrengés nem volt veszélyes, mert mi csak a harmadik osztályba estünk, ott pedig nem volt súlyos természetű. Ami az itteni embereket illeti, azokkal nem sokat törődünk, mert azokat ön is, mi is jól ismerjük.

Kósa úr kórházban van, de a faluban senki se tudja, hogy éjjelenként szokásuk szerint vizitbe jár. Azért is haragosok, hogy a vezetéstől elestek. Lőrincz tanító Ferdinándban bíró, Tankó várja bírósága alatt történt huncutságainak visszafizetését. A faluban csend van. Balán Antal itthon van, Minuc kántornak keresztelt. Kósa bekötött lábakkal jár stb. Anya Ádámmal együtt egészséges. Ádám nem házasodik. Varga tisztelendő úrtól éppen ma kaptam levelet. Ő jól van, jó kocsija, s olyan lovai vannak, hogy szinte oroszlánként repülnek.

Valami újat is írjak: mi anyjukkal és Ádámmal készülődünk Németországba. Bukovinai sógorom három hete már elment. A földrengéskor Bukovinában voltam sógoroméknál.

Várjuk a bizottságot, melynek a napokban jönnie kell, hogy birtokunkat vegye számba, és azt hisszük, hogy még karácsony előtt indulunk. Higgyék el, hogy önöket sohasem feledjük, bárhol vagyunk.

Indulás esetén írok, és új címemet is közlöm.

Zárom leveletem abban a reményben, hogy soraim egészségben találják önöket. Ha karácsony előtt nem megyünk, még írok az ünnepekre. Esztikének, Gergelynek és Önöknek egészséget kíván teljes szívből:

Gheorghe Budau

8. Domokos Pál Péter levele Csáky István külügyminiszternek. Kolozsvár, 1941. január 7. Gépelt másolat. MOL, K 28, 162. cs., 270. t., 16326/1941. sz.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Minden percben útra készen állva várom Nagyméltóságod rendelkezéseit. December 19-én küldött pótjelentésemből kivehetően Puskás György január 10-én a további rendelkezések átvételére meg fog jelenni a bukaresti követségben. Számára talán annyi üzenetet lehetne küldeni, hogy várjon addig, amíg odaérkezem.

Mennél közelebb vizsgálom a kérdést, annál jobban kell látnom, hogy a moldvai kérdést a bukovinaitól nem lehet és nem szabad elválasztani. Így kénytelen vagyok első javaslatomhoz visszatérni és annak tökéletes érvényesítését kérni, mely szerint a kérdés együtt kezelendő.

Azt is említettem, hogy csak akkor remélhetek eredményes ügyvitelt, ha minden kérdés, minden intézkedés végeredményben az én kezemben fut össze, hogy az egyes embereknek adott utasítások, azok végrehajtása ellenőrizhető legyen.

Mester Miklós dr.,⁸⁸ Zágoni István,⁸⁹ Németh Kálmán dr., Baumgarten Sándor⁹⁰ és mások intézkedései, Puskás György megbízása és sok más lépés munkámat kimondhatatlanul zavarja és mindinkább összekuszálja.

A kérdésről nekem írni és nyilatkozni természetesen nem szabad, ugyanakkor Baumgarten Sándor könyvet ír, Oberding József⁹¹ előadást tart és budapesti magas körök szalonjai megoldási terveken dolgoznak, képviselők pedig Puskás Györgynek 10.000 pengőket ígérnek.

Becsületes lelkiismeretem intő szavára kötelességemnek érzem Nagyméltóságodnak alázatosan jelenteni, hogy az egész ügyet csak abban az egyetlen kizárólagos esetben vagyok hajlandó tovább vinni, ha mind a bukovinai, mind a moldvai kérdést egyedül én csinálom. Ezt is csak a Külügyminisztérium megbízó iratában szereplő 6 hónap időtartamig. Addig az ügyet sínekre teszem, ha a kért feltételeim meglesznek.

Végül legyen szabad azt is alázatosan jelentenem, hogy ma január 7-e van, és még a januári tiszteletdíjam nem érkezett meg. Én szegény ember vagyok és a tiszteletdíjat pillanatig sem nélkülözhetem.

88 Mester Miklós (1906–1989) történész, állami tisztviselő. 1925–1939 között a Népies Irodalmi Társaság munkatársa, román sajtóelőadója volt. 1936-tól a Társaság diákotthonának igazgatója. 1939–1944 között országgyűlési képviselő. 1944-ben vallás- és közoktatásügyi államtitkár.

89 Zágoni István (1887–1959?) politikus, újságíró. Az 1920-as években több erdélyi magyar nyelvű napilap, így a Keleti Újság és az Újság felelős szerkesztője, 1926-tól a romániai Országos Magyar Párt Intézőbizottságának tagja. Az 1930-as években többször látogatott el a moldvai csángók közé.

90 Baumgartner (Besenyő) Sándor (?–?) teológus, publicista. Az 1930-as évek első felében a jászvásári katolikus teológiai szemináriumban oktatott, az 1940-es évek elején több szakmunkát publikált a moldvai csángókról.

91 Oberding József György (1902–?) közgazdász. Az Erdélyi Gazdasági Egyesület egyik szervezője, az 1930-as években több erdélyi magyar pénzügyi vezető tisztviselője. 1939-ben rövid ismertető füzetet jelentetett meg a bukovinai székelyekről.

Ragaszkodással és mély tisztelettel küldöm Nagyméltóságodnak köszöntésemet, üdvözetemet:

Kolozsvár, 1940. január 7.⁹²

Domokos Pál Péter

9. Králik Dénesnek, a Külügyminisztérium Elnöki osztálya tanácsosának levele Balla Pálnak, a Miniszterelnökség Kisebbségi osztálya vezetőjének. Budapest, 1941. január 9. Gépelt eredeti. MOL, K 28, 162. cs., 270. t. 16326/1941. sz.

Magyar Királyi Külügyminisztérium
Elnöki osztály

Budapest, 1941. január 9-én
1 darab melléklet

Kedves Pali!

Mindenek előtt őszinte szívből és igaz örömmel gratulálok kinevezésedhez. Kevés előmenetel esett olyan jól nekem, mint éppen a Tied, mert halom és tudom, milyen nagy értékű tevékenységet fejtesz ki.

Nem haragszol, ha felhasználom ezt az alkalmat egy hivatalos ügy elintézésére is. Bárdossy⁹³ ma benézett hozzám és átadta Domokos Pál Péter legutóbbi levelét azzal a kéréssel, küldeném el annak másolatát Hozzád. Te már tudod, hogy mi Bárdossy intenciója és eszerint fogsz Domokossal beszélni, akit egyébként tegnap kívánságodra sürgőnyileg felrendeltem Kolozsvárról Budapestre. Minden pillanatban várom, és azonnal Hozzád fogom irányítani. Egészen bizalmas és kizárólag személyes tájékoztatásodra közlöm Veled, hogy a kultuszminisztérium Domokost az erdélyi kinevezések során a VI. fizetési osztályba kívánja kinevezni tanítóképző-intézeti igazgatóvá, ezért őt csupán átmenetileg bocsátotta rendelkezésünkre, mégpedig legfeljebb egy év tartamára. Megmagyarázhatatlan előérzet alapján azonban én Domokost csupán egy félévre osztottam be a bukaresti követséghez, úgyhogy nevezett legkésőbb április hó végével minden nehézség nélkül volna elbocsátható a külügy és a miniszterelnökség közös kebeléből.

Minthogy Bárdossy szavaiból azt vehettem ki, hogy ő a maga részéről akár azonnal is beszüntetné Domokos bukaresti működését, felvetődik ön-

92 A lap alján kézirásos bejegyzés: „Ad 88/1941. biz.”

93 Bárdossy László (1890–1946) politikus. 1934. október 24-től 1941. február 4-ig bukaresti követ, majd ettől kezdve 1942. március 7-ig külügyminiszter, egyúttal 1941. április 3-tól miniszterelnök.

kéntelenül az a gondolat, vajon nem volna-e lehetőség Domokost a kultusz-nak visszaajánlani, esetleg már február hó 1-vel.

Mindentől eltekintve pénzügyi szempontok is amellet szólnak, hogy Domokostól mielőbb megszabaduljatok, mert természetesen a köszönettel megkapott 12.000 pengőből 1-2 ezret vissza tudnánk Nektek küldeni, ha Domokost április hó előtt tudnád visszairányítani a kultuszhoz áldásunkkal ellátva.

Tehát kedves Pali, ahány hónappal előbb tudod barátunkat az áprilisi lejárát előtt átengedni a társmínisztériumnak, annyiszor 2000 pengőt kaptok készpénzben vissza a befizetett 12.000 pengőből.

Gratulációmát megismételve szívélyesen üdvözöl és barátsággal köszönt régi kartársad.⁹⁴

Králik Dénes

94 A levél hátoldalán lévő pecsét szövege: „Magyar Királyi Miniszterelnökség. Érkezett: 1941. január 19. 88. szám. Biz. M. E. II. b. Előirat: 1 melléklet.” A hátsó lap alján kézírásos bejegyzés olvasható: „Ikt. biz. Sükösd”.